

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра політичних наук і права

Методичні рекомендації до самостійної роботи
з дисципліни «Історія політико-правових вчень»
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
спеціальності 052 «Політологія».

Розробники:
С. М. Наумкіна
д. політ. н., проф.
С. Л. Швець
к. політ. н., асис.

УДК 340 (100) (091) (075.8)

Рекомендовано до друку Вченою радою

Південноукраїнського національного педагогічного університету

імені К. Д. Ушинського (протокол № 3 від 11.11.2019 року)

Рецензенти:

Польовий Микола Анатолійович, доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця).

Долженков Олег Олександрович, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри освітнього менеджменту та публічного управління Університету Ушинського

С. М. Наумкіна, С. Л. Швець Методичні рекомендації до самостійної роботи з дисципліни «Історія політико-правових вчень» [для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 052 «Політологія»]. Одеса: Вид-во «Університет Ушинського». 2019. 116 с.

Методичні рекомендації укладені відповідно до Освітньо-професійної програми «Політологія» для підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 052 «Політологія». У рекомендаціях висвітлені основні завдання щодо самостійної роботи здобувачів зазначених профілей відповідно до сучасних тенденцій освітнього процесу в закладі вищої освіти.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. ОПИС ТА СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	8
1.1. Опис навчальної дисципліни	8
1.2. Структура навчальної дисципліни	9
1.3. Критерії оцінювання	12
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИЗ ДИСЦИПЛІНИ «Історія політико-правових вчень»	25
2.1. Модуль 1. Політико-правова думка зі стародавніх часів до XIX ст.	35
2.2. Модуль 2. Політико-правові доктрини XIX–XXI ст.	70
ПЕРЕЛІК ЗАПИТАНЬ ДО ПІДГОТОВКИ ДО ЕКЗАМЕНУ	105
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	108

ПЕРЕДМОВА

Самостійна робота є невід'ємною частиною навчання здобувачів вищої освіти. Основне завдання вищої освіти сформував фахівця, що має здібності до саморозвитку та самоосвіти. Це посилює роль самостійної роботи здобувача освіти. Самостійно робота здобувача вищої освіти формує низку необхідних компетентностей, серед яких здатність працювати автономно, визначати, формулювати та розв'язувати проблеми, аналізувати соціально-значущі процеси та приймати обґрунтовані рішення, а також набуття навичок використання інформаційних і комунікаційних технологій для пошуку, оброблення, аналізу та використання інформації з різних джерел.

Зміст самостійної роботи здобувачів вищої освіти складається з таких видів робіт: підготовка до усіх видів поточного і підсумкового контролю, у тому числі практичних занять, контрольних робіт, залікових модулів і екзамену, самостійного опрацювання окремих питань, що не розглядалися у лекційному курсі, а також виконання творчо-аналітичних завдань до кожної з тем навчальної дисципліни.

«Історія політико-правових вчень» є обов'язковою дисципліною для підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 052 «Політологія».

Мета навчальної дисципліни: надати систематичний огляд історії зародження та розвитку політико-правової думки з урахуванням проблемно-теоретичного характеру навчального курсу, починаючи з політико-правових вчень Стародавнього світу до державно-правових концепцій ХХ ст.; узагальнити досвід багатьох поколінь відомих мислителів, юристів, філософів, політичних діячів у вирішенні проблемних питань, пов'язаних з дослідженням походження, природи і сутності держави, її інституцій і права, законності і справедливості права, принципів взаємовідносин особи і держави; сформувати у здобувачів системне уявлення про розвиток світової політико-правової думки та науковий,

політичний та правовий світогляд, необхідні навички професійної діяльності, які необхідні для ефективного виконання професійних обов'язків.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми, у результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач повинен:

знати:

- місце та роль ІППВ у системі суміжних дисциплін
- наукові методи та категорії політичної і правової науки та основний понятійно-категоріальний апарат дисципліни
- основні наукові політико-правові доктрини, теорії течії, ідеології та їх основних представників
- динаміку становлення і розвитку правових і політичних вчень на різних етапах світового розвитку.

уміти:

використовувати теорії, принципи, методи та поняття, набуті у процесі навчання, у професійній діяльності

- застосувати основні методи аналізу, інноваційні підходи для вирішення професійних завдань, використовувати новітні ІТ-технології у професійній діяльності
- аналізувати, синтезувати, співставляти знання щодо основних політико-правових доктрин, теорій, течій й ідеологій та використовувати їх у прикладному аспекті
- оцінювати соціально-політичні явища і процеси, закономірності та тенденції розвитку політичної дійсності та її правового забезпечення
- брати участь в дискусіях щодо методології сучасної політичної і правової науки та застосовувати її в політологічних і правових дослідженнях; у розв'язанні складних спеціалізованих задач в певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів політичної і правової науки
- описувати теоретичні моделі в поясненні тенденцій розвитку політичних і правових інститутів та процесів на різних рівнях

- демонструвати навички самостійної роботи, гнучкого мислення, відкритості до нових знань

- ідентифікувати основні теорії, принципи, методи політичної і правової науки, основні галузі (напрямки) політико-правового знання

- демонструвати знання та навички, набуті у процесі навчання та професійної діяльності, здійснювати критичне осмислення основних теорій, принципів, методів і понять сучасної політичної і правової науки

- використовувати отримані знання як базові для подальшого поглибленого вивчення навчальних дисциплін правового та політологічного циклів

- розвивати професійну інтуїцію, професійне мислення як єдність прикладного і теоретичного знання, що дозволяє більш раціонально і системно використовувати їх у практичній площині.

Унаслідок вивчення навчальної дисципліни здобувачі мають опанувати такі компетентності:

Інтегральна компетентність: здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в політичній та викладацькій професійній діяльності або у процесі навчання, які передбачають застосування певних теорій та методів політичної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Загальні компетентності:

ЗК1 Аналіз та синтез: здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу та встановленню взаємозв'язків між соціально-політичними явищами і процесами.

ЗК2 Гнучність мислення: набуття гнучного мислення, відкритість до осування концептуальних і базових знань у практичних ситуаціях, розуміння метної області професійної діяльності професійної діяльності.

ЗК6 Технологічні здатності: навички використання інформаційних і комунікаційних технологій для пошуку, оброблення, аналізу та використання інформації з різних джерел.

ЗК7 Здатність до навчання: здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями,

проводити дослідження на відповідному рівні.

ЗК8 Міжнародний кругозір: цінування та повага різноманітності та мультикультурності, здатність працювати в міжнародному контексті.

ЗК10 Автономність: здатність працювати автономно, визначати, формулювати та розв'язувати проблеми, аналізувати соціально-значущі процеси та приймати обґрунтовані рішення.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності:

ФК 1. Знання понятійно-категоріального апарату та методів політичної науки, основних галузей (напрямків) політичного знання.

ФК 2. Знання вчень та концепцій світової та української політичної думки.

ФК 3. Знання основних компонентів політичного процесу на світовому, регіональному та національному рівнях.

ФК 4. Знання принципів політологічного підходу до аналізу соціально-політичних явищ і процесів, окремих суб'єктів та інститутів; засад та технологій політичногопрогнозування.

ФК 6. Уміння працювати з оригінальними текстами та смисловими конструкціями, які містяться в них.

ФК 7. Уміння аналізувати специфіку основних етапів розвитку політики та світового політичного процесу.

ФК 8. Уміння творчо осмислювати і застосовувати історичний досвід політичної практики.

ФК 9. Уміння об'єктивно і критично оцінювати життєво важливу соціально-політичну інформацію

Згідно з навчальним планом підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 052 «Політологія» дисципліна «Історія політико-правових вчень» є обов'язковою для виконання всіма студентами першого року (1 семестр) денної та заочної форм навчання. Здобувач вищої освіти має виконати одне із

запропонованих завдань до кожної теми, яке оцінюється відповідно до зазначених критеріїв оцінювання.

РОЗДІЛ 1. ОПИС ТА СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1.1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, ОПП, спеціальність, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 6	Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки	Статус дисципліни: обов'язкова	
Модулів – 2	Освітньо-професійна програма: Політологія	Мова навчання: українська	
Змістових модулів – 6		Рік підготовки:	
Індивідуальне навчально-дослідне завдання: реферат		1-й	1-й
Загальна кількість годин – 180	Спеціальність: 052 Політологія	Семестр:	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 5 самостійної роботи здобувача – 5	Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)	1-й	1-й
		Лекції	
		42 год.	12 год.
		Практичні, семінарські	
		48 год.	6 год.
		Самостійна робота	
		78 год.	138 год.
		Індивідуальні завдання:	
12 год.	12 год.		
Вид контролю: екзамен			

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 46 % / 54 %;

для заочної форми навчання – 10 % / 90 %.

Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	усього	л.	п.	с.р.	Інд	усього	л.	п.	с.р.	Інд
1	2	3	4	5	6	2	3	4	5	6
МОДУЛЬ 1. Політико-правова думка зі стародавніх часів до XIX ст.										
Змістовий модуль 1. Політичні та правові вчення країн стародавнього світу										
Тема 1. Предмет і методи Історії правових і політичних учень	2	2		0		1	1		0	
Тема 2. Політико-правова думка Стародавнього Сходу	8		4	4		7			7	
Тема 3. Політичні та правові вчення у Стародавній Греції	8	2	2	4		9	1		8	
Тема 4. Політична думка та правова традиція Стародавнього Риму	8	2	2	4		9		1	8	
ІНДЗ	2				2	2				2
Разом за змістовим модулем 1	28	6	8	12	2	28	2	1	23	2

Змістовий модуль 2. Політичні та правові вчення Західної Європи феодалізму та епохи Відродження

Тема 5. Політико-правова думка середньовічного суспільства. Вчення Х. Аквінського та М. Падуанського	6	2	2	2		5	1		4	
Тема 6. Еволюція політичних та правових поглядів доби Відродження	8	2	2	4		8	1	1	6	

та Реформації (Н. Макіавеллі, Ж. Боден та ін.)										
Тема 7. Політична та правова думка Нового часу.	6	2	2	2		7	1		6	
ІНДЗ	2				2	2				2
Разом за змістовим модулем 2	22	6	6	8	2	22	3	1	16	2
Змістовий модуль 3. Європейська політико-правова думка доби буржуазних революцій та Просвітництва										
Тема 8. Основні напрямки голландської та англійської політико-правової думки (Т. Гоббс, Дж. Локк)	8	2	2	4		7	1		6	
Тема 9. Внесок доби Просвітництва в розвиток політико-правових уявлень про державу (Д. Вольтер, Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.- Ж. Руссо та ін.)	8	-	4	4		9	1		8	
Тема 10. Правові та політичні вчення в США в період боротьби за незалежність	8	2	4	2		8	1	1	6	
Тема 11. Внесок німецької школи в політичну та правову науку (І. Кант, Г. Гегель та ін.)	4	2		2		4			4	
ІНДЗ	2				2	2				2
Разом за змістовим модулем 3	30	6	10	12	2	30	3	1	24	2
Разом за модулем 1	80	18	24	32	6	80	8	3	63	6

Модуль 2. Політико - правові доктрини XIX–XXI ст.
--

Змістовий модуль 1. Європейська політико-правова думка XIX ст.

Тема 1. Ліберальна політико-правова думка	8	2	2	4		7		1	6	
Тема 2. Еволюція консервативної думки	6	2	-	4		6			6	
Тема 3. Позитивізм як напрям політичних та правових вчень Європи XIX ст.	8	2	2	4		8	1		7	
Тема 4. Політичні та соціально-правові витоки соціалістичної ідеологічної течії	6	2	2	2		6			6	
Тема 5. Соціально-політичні та правові ідеї марксизму	6	2	2	2		7	1		6	
Тема 6. Анархічна політична та правова думка	8	2	2	4		8			8	
ІНДЗ	2				2	2				2
Разом за змістовим модулем 1	44	12	10	20	2	44	2	1	39	2

Змістовий модуль 2. Західні політичні та правові ідеї XX ст.

Тема 7. Вчення про природне право.	8	2	2	4		6			6	
Тема 8. Політико-правові ідеї солідаризму та інституціоналізму.	6	-	2	4		7	1		6	
Тема 9. Політико-правові ідеї в наукових теоріях, ідеологічних течіях і рухах у країнах Західної Європи і США в XX ст. Основні напрямки політичних та	8	2	2	4		9		1	8	

правових досліджень в сучасні часи.										
ІНДЗ	2				2	2				2
Разом за змістовим модулем 2	24	4	6	12	2	24	1	1	20	2

Змістовий модуль 3. Зародження, становлення та розвиток української політико-правової думки

Тема 10. Політична та правова думка часів Київської Русі	8	2	2	4		8			8	
Тема 11. Доба Козацтва та внесок українських просвітників в розвиток української політичної та правової думки	6	2	2	2		9	1		8	
Тема 12. Українська політико-правова думка у ХІХ ст.	8	2	2	4		7		1	6	
Тема 13. Розвиток української політичної думки в ХХ ст.	8	2	2	4		6			6	
ІНДЗ	2				2	2				2
Разом за змістовим модулем 3	32	8	8	14	2	32	1	1	28	2
Разом за модулем 2	100	24	24	46	6	100	4	3	87	6
Усього годин	180	42	48	78	12	180	12	6	150	12

1.3. Критерії оцінювання

Критерії оцінювання за різними видами роботи

Вид роботи	бали	Критерії
Практичні	0 балів	Здобувач не бере участі в практичному занятті, є

заняття		лише спостерігачем.
	1 бал	Оцінюється робота здобувача, який не в змозі викласти зміст більшості питань теми та курсу, не володіє навчальним матеріалом у достатньому обсязі, проте фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) викладає окремі питання навчальної дисципліни, не розкриває зміст теоретичних питань і практичних завдань.
	2 бали	Оцінюється робота здобувача, який відтворює значну частину навчального матеріалу, але не здатний до глибокого, всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації. Розкриває зміст теоретичних запитань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову літературу, здобувачем допускаються при цьому окремі неістотні неточності та незначні помилки.
	3 бали	Оцінюється робота здобувача, який у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, самостійно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних запитань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову та додаткову літературу, вільно послуговується науковою термінологією, наводить аргументи на підтвердження власних думок, здійснює аналіз та робить висновки.
Самостійна робота	0 балів	Здобувач не виконав завдання самостійної роботи.
	1 бал	Оцінюється робота здобувач, який не в змозі

		виконати більшості завдань самостійної роботи, не володіє навчальним матеріалом у достатньому обсязі, проте фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) виконує окремі завдання самостійної роботи.
	2 бали	Оцінюється робота здобувача, який виконав значну частину самостійної роботи, але не здатний до глибокого, всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації. Розкриває зміст теоретичних запитань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову літературу, здобувачем допускаються при цьому окремі неточності та незначні помилки.
	3 бали	Здобувач у повному обсязі виконав завдання самостійної роботи, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних запитань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову та додаткову літературу, вільно послуговується науковою термінологією, наводить аргументи на підтвердження власних думок, здійснює аналіз та робить висновки.
Проміжний тестовий контроль (кожен змістовний модуль передбачає тестовий	0 балів	Здобувач не відповів на жодне тестове питання
	1	Здобувач дав правильні відповіді від 1 до 5 питань.
	2	Здобувач дав правильні відповіді від 6 до 10 питань.
	3	Здобувач дав правильні відповіді від 11 до 15 питань.

контроль із 25 питань)	4	Здобувач дав правильні відповіді від 16 до 20 питань.
	5	Здобувач дав правильні відповіді від 20 до 25 питань.
Індивідуальне навчально-дослідне завдання	0 балів	Завдання не виконано.
	1-3 бали	Завдання виконано формально, стандартними книжковими фразами, без власних роздумів. Не своєчасно, присутні помилки, відсутня логіка та грамотність суджень.
	4-7 балів	Завдання виконано у повному обсязі, але допущені окремі неточності. Логіка викладу присутня, однак не вистачає ілюстрації отриманих узагальнень, або ж їх обґрунтування. Висновки аргументовані, однак, узагальнення не зовсім відповідають отриманим результатам.
	8-10 балів	Завдання виконано у повному обсязі, без помилок. Відповідність теоретичним положенням, обґрунтованість позиції, факти, результати досліджень подаються у логічній послідовності. Висновки логічні, аргументовані, повні, вказують на виявлені закономірності.
Контрольна модульна робота (тестовий контроль із 50 питань)	0 балів	Здобувач не відповів на жодне тестове питання
	1	Здобувач дав правильні відповіді від 1 до 5 питань.
	2	Здобувач дав правильні відповіді від 6 до 10 питань.
	3	Здобувач дав правильні відповіді від 11 до 15 питань.

	4	Здобувач дав правильні відповіді від 16 до 20 питань.
	5	Здобувач дав правильні відповіді від 21 до 25 питань.
	6	Здобувач дав правильні відповіді від 25 до 30 питань.
	7	Здобувач дав правильні відповіді від 31 до 35 питань.
	8	Здобувач дав правильні відповіді від 36 до 40 питань.
	9	Здобувач дав правильні відповіді від 41 до 45 питань.
	10	Здобувач дав правильні відповіді від 46 до 50 питань.

Критерії оцінювання за всіма видами контролю

Сума балів	Критерії оцінки
Відмінно (90–100 А)	Здобувач повністю володіє навчальним матеріалом і науково-понятійним апаратом дисципліни «ІППВ» на підставі вивченої основної та додаткової літератури, аргументовано висловлює свої думки, виявляє творчий підхід до виконання індивідуальних та колективних завдань під час самостійної роботи. <i>Знає:</i> місце та роль ІППВ у системі суміжних дисциплін, наукові методи та категорії політичної і правової науки, основний понятійно-категоріальний апарат з історії політико-правових вчень, основні наукові політико-правові доктрини, теорії течії, ідеології та їх основних представників, динаміку становлення і розвитку

правових і політичних вчень на різних етапах світового розвитку. *Здобувач уміє:* використовувати теорії, принципи, методи та поняття, набуті у процесі навчання, у професійній діяльності; застосувати основні методи аналізу, інноваційні підходи для вирішення професійних завдань, використовувати новітні ІТ-технології у професійній діяльності; аналізувати, синтезувати, співставляти знання щодо основних політико-правових доктрин, теорій, течій й ідеологій та використовувати їх у прикладному аспекті; оцінювати соціально-політичні явища і процеси, закономірності та тенденції розвитку політичної дійсності та її правового забезпечення; брати участь в дискусіях щодо методології сучасної політичної і правової науки та застосовувати її в політологічних і правових дослідженнях; у розв'язанні складних спеціалізованих задач в певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів політичної і правової науки; описувати теоретичні моделі в поясненні тенденцій розвитку політичних і правових інститутів та процесів на різних рівнях; демонструвати навички самостійної роботи, гнучкого мислення, відкритості до нових знань; ідентифікувати основні теорії, принципи, методи політичної і правової науки, основні галузі (напрямки) політико-правового знання; демонструвати знання та навички, набуті у процесі навчання та професійної діяльності, здійснювати критичне осмислення основних теорій, принципів, методів і понять сучасної політичної і

	<p>правової науки; використовувати отримані знання як базові для подальшого поглибленого вивчення навчальних дисциплін правового та політологічного циклів; розвивати професійну інтуїцію, професійне мислення як єдність прикладного і теоретичного знання, що дозволяє більш раціонально і системно використовувати їх у практичній площині. <i>Здобувач здатен:</i> розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у галузі професійної правничої діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування правових доктрин, принципів і правових інститутів і характеризується комплексністю та невизначеністю умов; реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні; зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку права, його місця у загальній системі знань про природу і суспільство.</p>
<p>Добре (82–89 В)</p>	<p>Здобувач достатньо володіє навчальним матеріалом і науково-понятійним апаратом дисципліни «ІППВ» на підставі вивченої основної та додаткової літератури, аргументовано висловлює свої думки, виявляє творчий підхід до виконання індивідуальних та колективних завдань під час самостійної роботи. <i>Знає:</i> місце та роль ІППВ у системі суміжних дисциплін, наукові методи та категорії політичної і правової науки;</p>

основний понятійно-категоріальний апарат з історії політико-правових вчень, однак допускає незначні помилки, характеризуючи основні наукові політико-правові доктрини, теорії течії, ідеології та їх основних представників, динаміку становлення і розвитку правових і політичних вчень на різних етапах світового розвитку. *Здобувач уміє:* використовувати теорії, принципи, методи та поняття, набуті у процесі навчання, у професійній діяльності; застосувати основні методи аналізу, інноваційні підходи для вирішення професійних завдань, використовувати новітні ІТ-технології у професійній діяльності; аналізувати, синтезувати, співставляти знання щодо основних політико-правових доктрин, теорій, течій й ідеологій та використовувати їх у прикладному аспекті; оцінювати соціально-політичні явища і процеси, закономірності та тенденції розвитку політичної дійсності та її правового забезпечення; брати участь в дискусіях щодо методології сучасної політичної і правової науки та застосовувати її в політологічних і правових дослідженнях; у розв'язанні складних спеціалізованих задач в певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів політичної і правової науки; описувати теоретичні моделі в поясненні тенденцій розвитку політичних і правових інститутів та процесів на різних рівнях; демонструвати навички самостійної роботи, гнучкого мислення, відкритості до нових знань; ідентифікувати основні теорії, принципи, методи політичної і правової науки,

	<p>основні галузі (напрямки) політико-правового знання; демонструвати знання та навички, набуті у процесі навчання та професійної діяльності, здійснювати критичне осмислення основних теорій, принципів, методів і понять сучасної політичної і правової науки; використовувати отримані знання як базові для подальшого поглибленого вивчення навчальних дисциплін правового та політологічного циклів; розвивати професійну інтуїцію, професійне мислення як єдність прикладного і теоретичного знання, що дозволяє більш раціонально і системно використовувати їх у практичній площині. <i>Здобувач здатен:</i> розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у галузі професійної правничої діяльності або у процесі навчання, але потребує допомоги в застосуванні правових доктрин, принципів і правових інститутів. Здобувач здатен реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні; зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку права, його місця у загальній системі знань про природу і суспільство.</p>
<p>Добре (74–81 С)</p>	<p>Здобувач достатньо володіє певним обсягом навчального матеріалу і науково-понятійного апаратом дисципліни «ІППВ» на підставі вивченої основної літератури, висловлює свої думки, але не</p>

аргументує їх. Усні відповіді відрізняються неточністю.

Знає: місце та роль ІПВ у системі суміжних дисциплін, наукові методи та категорії політичної і правової науки; основний понятійно-категоріальний апарат з історії політико-правових вчень, однак допускає незначні помилки, характеризуючи основні наукові політико-правові доктрини, теорії течії, ідеології та їх основних представників, динаміку становлення і розвитку правових і політичних вчень на різних етапах світового розвитку.

Здобувач вміє: застосовувати основні поняття і категорії дисципліни; здійснювати порівняльний аналіз теорій і концепцій різних спрямувань, але допускає певні помилки; оцінювати соціально-політичні явища і процеси, закономірності та тенденції розвитку політичної дійсності та її правового забезпечення; брати участь в дискусіях щодо методології сучасної політичної і правової науки та застосовувати її в політологічних і правових дослідженнях, у розв'язанні складних спеціалізованих задач в певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів політичної і правової науки; описувати теоретичні моделі в поясненні тенденцій розвитку політичних і правових інститутів та процесів на різних рівнях;

Здобувач здатен: реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні; зберігати та

	<p>примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку права, його місця у загальній системі знань про природу і суспільство.</p>
<p>Задовільно (64–73 D)</p>	<p>Здобувач частково володіє навчальним матеріалом, не вміє використовувати їх у практичній діяльності. Поверхово обізнаний із основними політико-правовими течіями на їх представниками, загальними і відмінними рисами різних політико-правових спрямувань. Під час усних та письмових відповідей викладає його фрагментарно, поверхово, недостатньо розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, має загальні уявлення про місце та роль ІПВ у системі суміжних дисциплін, наукові методи та категорії політичної і правової науки; основний понятійно-категоріальний апарат з історії політико-правових вчень, однак допускає помилки, характеризуючи основні наукові політико-правові доктрини, теорії течії, ідеології та їх основних представників, динаміку становлення і розвитку правових і політичних вчень на різних етапах світового розвитку.</p>
<p>Задовільно (60–63 E)</p>	<p>Здобувач володіє навчальним матеріалом на репродуктивному рівні або володіє частиною навчального матеріалу, уміє використовувати знання в стандартних ситуаціях. Має на задовільному рівні знання про основні доктрини, концепції та політико-правові вчення в цілому. Вміє аналізувати основні поняття і категорії теорії дисципліни; але не може</p>

	<p>ретельно аналізувати інформацію та використовувати аналітичний фактаж; допускає суттєві помилки. Здобувач демонструє середній рівень сформованості компетентностей за даними стандартами, що є мінімально допустимими у всіх складових навчальної програми з дисципліни.</p>
<p>Незадовільно (35–59 FX)</p>	<p>Здобувач недостатньо володіє навчальним матеріалом, при його відтворенні відповідь поверхнева, елементарна. Здобувач не може викласти основні положення про місце та роль ІППВ у системі суміжних дисциплін, наукові методи та категорії політичної і правової науки; основний понятійно-категоріальний апарат з історії політико-правових вчень, допускає суттєві помилки. Здобувач не здатен охарактеризувати основні наукові політико-правові доктрини, теорії течії, ідеології та їх основних представників, динаміку становлення і розвитку правових і політичних вчень на різних етапах світового розвитку. У результаті освоєння навчальної дисципліни здобувач демонструє незадовільний рівень сформованості компетентностей.</p>
<p>Незадовільно (0–34 F)</p>	<p>Здобувач повністю не володіє навчальним матеріалом. Не розуміє змісту теоретичних питань та практичних завдань. Частково виконує завдання з допомогою викладача.</p> <p>У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач демонструє незадовільний рівень сформованості компетентностей.</p>

Форми проміжного і підсумкового контролю

Розрахунок балів за видами проміжного та підсумкового контролю з дисципліни «Історія політико-правових вчень»

	Вид діяльності	Кількість балів
1	Робота на практичних заняттях (3 бали)	63
2	Виконання самостійної роботи (3 бали)	63
3	Проміжний тестовий контроль	30
4	ІНДЗ	10
5	МКР	10
	Підсумковий бал*	122
	Іспит	20

*Підсумковий бал: визначається з урахуванням коефіцієнту (2,2). Максимальна кількість балів, яку може отримати студент, складає 176 балів: $63 + 63 + 30 + 10 + 10 = 176$.

Індекс перерахунку: $176:80 = 2,2$

Всі бали, що обрав студент, вираховуються так: набрана студентом кількість балів ділиться на 2,2.

РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ».

Зміст самостійної роботи здобувачів вищої освіти складається з таких видів робіт: підготовка до усіх видів поточного і підсумкового контролю, у тому числі практичних занять, контрольних робіт, залікових модулів і екзамену, самостійного опрацювання окремих питань, що не розглядалися у лекційному курсі, а також виконання творчо-аналітичних завдань до кожної з тем навчальної дисципліни, зокрема написання та захист рефератів і есе.

Індивідуальні навчально-дослідні завдання є однією з форм навчального процесу, що виконуються під час позааудиторної самостійної роботи. Індивідуальні завдання виконуються здобувачами вищої освіти самостійно з одержанням необхідних консультацій з боку викладача.

Одним з видів індивідуальних завдань з даної навчальної дисципліни є реферат за індивідуальною темою.

Реферати – це індивідуальні завдання, які сприяють поглибленню і розширенню теоретичних знань здобувачів з окремих тем дисципліни, розвивають навички самостійної творчої роботи з навчальною та науковою літературою, розвивають та закріплюють первинні навички дослідницької діяльності, а також застосуванні отриманих знань у здійсненні професійній діяльності. Ця навчальна робота прищеплює навички узагальнення програмного матеріалу, використання різноманітних джерел, складання бібліографії з теми дослідження, уміння робити порівняльний аналіз, контент-аналіз та засвоювати інші методи пізнання.

При підготовці та написанні індивідуального завдання (реферату) рекомендується використовувати наступний досвід:

1. Здобувач повинен уважно ознайомитися з рекомендованою тематикою рефератів, запропонованою в цій розробці, і вибрати тему. Можна запропонувати свою власну тему реферату.

2. З'ясувати зміст обраної теми та цільову настанову, проконсультуватися з цього приводу у викладачів, визначити і накреслити головні питання які підлягають розгляду.

3. При необхідності скласти план особистої роботи. У плані визначити терміни написання реферату, редагування, виготовлення наочних матеріалів (схем, таблиць, тощо).

4. Підготувати список необхідної літератури з теми. У цій роботі доцільно користуватися каталогами бібліотек.

5. Вивчити рекомендовану літературу, тобто вибрати основні положення, які відносяться до теми реферату, з'ясувати фактичний матеріал та висновки, до яких приходить автор. Під час вивчення літератури треба робити відповідні записи, які потім слід використати при написанні реферату.

Характеристика та вимоги до основних компонентів змісту роботи:

При виконанні письмових індивідуально-дослідних завдань бажано дотримуватися відповідних вимог.

Структура індивідуального завдання включає такі основні елементи (орієнтовна):

- титульний аркуш (додаток А);
- зміст;
- вступ;
- основна частина, яка складається з 2-3 рівнозначних за обсягом розділів, кожний з яких завершується стислими висновками;
- висновки;
- список використаних джерел;
- додатки (за необхідністю).

Титульна сторінка реферату оформлюється за встановленим зразком та є першою сторінкою реферату, проте номер на ній не проставляється.

Зміст роботи подається на початку реферату. Він повинен бути оформлений як простий або розгорнутий план. Зміст містить назву та нумерацію усіх розділів і підрозділів.

У **Вступі** необхідно відобразити роль і значення проблеми (теми), що вивчається, вказати мету, завдання, об'єкт роботи.

Основна частина подається у вигляді систематизованої реферативної інформації та її аналізу, що передбачає безпосередній виклад змісту теми реферату, глибоке і всебічне висвітлення її основних положень.

У **висновках** необхідно підвести підсумки досліджень, які проведені в рефераті.

Список використаних джерел містить перелік літературних джерел, що використовуються при підготовці реферату. Список використаних джерел повинен складати не менше 10 найменувань. Мінімальна кількість джерел має становити не менше ніж 60 % найменувань за останні 5 років. Кількість Інтернет-документів не повинна перевищувати 15 % загальної кількості списку джерел.

Додатки складаються з допоміжних таблиць, розмір яких більший за одну сторінку, діаграм, схем, інструкцій, методик, звітної документації, допоміжних ілюстрацій, тощо і нумеруються в тій послідовності, в якій на них надаються посилання в тексті.

Орієнтований розподіл складових структури реферату та їх обсяг здійснюється в такому порядку:

Таблиця 1

Приблизний розподіл складових структури реферату

Основні елементи структури	Кількість сторінок	Обсяг
Титульний аркуш	1 стор.	Обсяг 15-20 сторінок
Зміст	1 стор.	
Умовні позначки (скорочення)	1 стор. (за необхідністю)	
Вступ	1-2 стор.	

Основна частина: 2-3 рівновеликих розділи, які можуть складатися з 2-4 підрозділів (але необов'язково). Кожна складова основної частини (розділи) завершується стислими висновками (<i>невиносяться до змісту</i>)	до 15 стор. (з загальним обсягом 20 стор.), або до 10 стор. (з загальним обсягом 15 стор.)	
Висновки	1-2 стор.	
Список використаних джерел	10-15 джерел	
Додатки	не регламентуються	Обсяг не обмежений

Правила оформлення реферату:

Текст реферату виконується на стандартних аркушах формату А4 (210x297) і розміщується на одній стороні аркуша. Тип шрифту – Times New Roman Суг. Шрифт основного тексту – звичайний, розмір 14; абзац – 1,25; інтервал – 1,5; текст повинен бути відформатованим по ширині й без перенесень.

Кожна сторінка має однакові поля: ліве – 20 мм, праве – 10 мм, верхнє, нижнє – 20 мм. Загальний обсяг реферату, виконаного на комп'ютері, – 15-20 сторінок, або 10-15 сторінок рукописного тесту.

Сторінка тексту повинна містити 29-30 рядків.

Розділи нумерують арабськими цифрами, підрозділи – двома арабськими цифрами, розділеними крапкою: перша означає номер розділу, друга – підрозділу. Номер розділу та підрозділу показують перед їх заголовком, у кінці заголовка крапку не ставлять. Підкреслювання, фарбування та переніс слів у заголовках не допускається. Кожний розділ треба починати з нової сторінки.

Усі сторінки роботи послідовно нумерують арабськими цифрами, проставляючи їх у правому верхньому куті (без крапки). Нумерація сторінок починається з титульного листа, на якому цифра «1» не ставиться. Рисунки,

таблиці (які розміщені в тексті роботи), список використаних джерел, додатки також включаються до наскрізної нумерації.

При написанні реферату необхідно: викладати матеріал грамотно з використанням наукового стилю писемної мови, логічно, послідовно; чітко формулювати думки; узагальнювати результати досліджень у вигляді таблиць, схем, діаграм, безпосередньо пов'язаних з питаннями теми, але їх кількість не повинна бути надмірною.

Оформлення ілюстрацій, таблиць, цитат:

Усі ілюстрації (графіки, схеми, діаграми тощо) іменуються рисунками. Рисунки нумеруються послідовно в межах розділу та порядкового номера рисунка, розділених крапкою, наприклад: 3.2 (другий рисунок третього розділу). Рисунки повинні розміщуватися зразу після посилання на них у тексті реферату. Кожний рисунок повинен супроводжуватися змістовним підписом. Підпис розміщується під рисунком в один рядок з номером.

Таблиці повинні мати назву, яка відображає їх зміст. Таблиці повинні бути компактними, наочними і зрозумілими. Небажаним є перенос таблиць, якщо зони повністю вміщуються на одній сторінці.

Усі таблиці повинні бути пронумеровані. Номер таблиці ставиться зліва від назви і складається із номера розділу та порядкового номера таблиці, розділених крапкою, наприклад, 1.1. (перша таблиця першого розділу), 2.1 (перша таблиця другого розділу).

Скорочення слів у заголовках розділів, підрозділів, таблиць, додатків і в підписах під рисунками не допускається, а в тексті можливі лише загальноприйняті скорочення.

При написанні реферату обов'язковими є посилання на автора та джерело, звідки запозичені матеріал або окремі дані. Цитати, взяті із праць або офіційних документів, повинні відповідати оригіналу.

Перелік літературних джерел, використаних при виконанні реферату, наводять наприкінці тексту, а по тексту повинні бути наведені посилання, які подаються у квадратних дужках з вказівкою номеру джерела у списку літератури

та сторінки, наприклад, [1, с. 15–11], або «... у працях [3–5]...», або «... у працях [3; 5]...» і т. д.

Бібліографічний опис списку використаних джерел:

Необхідно оформляти з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

Література подається в алфавітному порядку або в порядку посилання в тексті.

Наведені в списку використаних джерел друковані праці записують мовою оригіналу і оформляють згідно з вимогами державного стандарту.

Порядок подання та захист індивідуального завдання:

1. Звіт про виконання індивідуального завдання подається у вигляді скріплених аркушів формату А4 (реферату) з титульною сторінкою стандартного зразка і внутрішнім наповненням із зазначенням усіх позицій змісту завдання.

2. Індивідуальне завдання подається викладачу, який проводить практичні заняття з даної дисципліни, не пізніше ніж за 2 тижні до семестрового контролю.

3. Оцінка за індивідуальне завдання виставляється на заключному занятті (практичному тощо) з курсу на основі попереднього ознайомлення викладача з його змістом. Можливий захист завдання шляхом усного виступу здобувача під час проведення практичного заняття (до 5 хв.).

Іншим видом індивідуальних завдань з даної навчальної дисципліни є есе за індивідуальною темою.

Есе – це самостійна письмова реферативно-аналітична праця з вільною композицією, що написана на основі опрацювання відповідних джерел, висвітлює сучасний стан конкретної проблеми і містить науково обґрунтований власний погляд на неї, а також відповідь на запитання про перспективи та можливі способи її розв’язання. Ця навчальна робота передбачає вираження здобувачем своєї точки зору, особистої суб’єктивної оцінки предмета

міркування, дає можливість нестандартного (творчого), оригінального висвітлення матеріалу.

При підготовці та написанні індивідуального завдання (есе) рекомендується використовувати наступний досвід:

1. Здобувач повинен уважно ознайомитися з рекомендованою тематикою есе, запропонованою в цій розробці, і вибрати тему. Можна запропонувати свою власну тему есе.
2. З'ясувати зміст обраної теми та цільову настанову, проконсультуватися з цього приводу у викладачів, визначити і накреслити головні питання які підлягають розгляду.
3. При необхідності скласти план особистої роботи. У плані визначити терміни написання есе, редагування, виготовлення наочних матеріалів (ілюстрацій, таблиць, схем тощо).
4. Підготувати список необхідної літератури з теми. У цій роботі доцільно користуватися каталогами бібліотек.
5. Вивчити рекомендовану літературу, тобто вибрати основні положення, які відносяться до теми есе, з'ясувати фактичний матеріал та висновки, до яких приходить автор. Під час вивчення літератури треба робити відповідні записи, які потім слід використати при написанні есе.

Характеристика та вимоги до основних компонентів змісту роботи:

При виконанні письмових індивідуально-дослідних завдань бажано дотримуватися відповідних вимог.

Структура індивідуального завдання включає такі основні елементи (орієнтовна):

- титульний аркуш (додаток А);
- вступ, де стисло визначається актуальність та суть проблеми (20 % обсягу роботи);
- основна частина, де викладається власний погляд (позиції) на

проблему (60 % обсягу роботи);

- висновок, який містить підсумкове судження (20 % обсягу роботи);
- список використаних джерел (не більше 5 найменувань);
- додатки (за необхідністю).

Титульна сторінка есе оформлюється за встановленим зразком та є першою сторінкою індивідуального завдання, проте номер на ній не проставляється.

У **Вступі** необхідно відобразити суть та обґрунтування вибору теми, структуру її розгляду, здійснити перехід до основного судження. На цьому етапі важливо правильно сформулювати питання, на яке автор збирається знайти відповідь під час дослідження.

Основна частина передбачає розкриття обраної теми твору, де буде сформульовано судження, розкрито аргументацію та аналіз, використовуючи обґрунтування тез і роздумів, докази, факти і приклади на підтримку

У **висновках** необхідно викласти основне судження, резюмувати аргументи на захист основного судження, показати особисті думки щодо висвітленої теми.

Список використаних джерел містить перелік літературних джерел, що використовуються при підготовці есе.

Додатки складаються з допоміжних таблиць, розмір яких більший за одну сторінку, діаграм, схем, інструкцій, методик, звітної документації, допоміжних ілюстрацій, тощо і нумеруються в тій послідовності, в якій на них надаються посилання в тексті.

Структуру есе визначають висунуті до нього вимоги, де думки автора: 1) викладено у формі коротких тез; 2) підкріплені доказами – за тезою слідує аргументи: вступ; теза, аргументи; теза, аргументи; теза, аргументи; висновок. Автор може використовувати декілька аргументів на користь кожної тези для більшої переконливості обраної тези.

Правила оформлення есе:

Есе виконується на стандартних аркушах формату А4 (210x297) і розміщується на одній стороні аркуша. Тип шрифту – Times New Roman Cyr. Шрифт основного тексту – звичайний, розмір 14; абзац – 1,25; інтервал – 1,5; текст повинен бути відформатованим по ширині й без перенесень.

Кожна сторінка має однакові поля: ліве – 20 мм, праве – 10 мм, верхнє, нижнє – 20 мм. Загальний обсяг есе, виконаного на комп'ютері, – 7-10 сторінок без додатків. Сторінка тексту повинна містити 29-30 рядків.

Усі сторінки роботи послідовно нумерують арабськими цифрами, проставляючи їх у правому верхньому куті (без крапки). Нумерація сторінок починається з титульного листа, на якому цифра «1» не ставиться. Рисунки, таблиці (які розміщені в тексті роботи), список використаних джерел, додатки також включаються до наскрізної нумерації.

При написанні есе необхідно: викладати матеріал грамотно з використанням наукового стилю писемної мови, логічно, послідовно; дотримуватися основних вимог з використання цитат; чітко формулювати думки; узагальнювати результати досліджень. До нього можуть бути додані графіки, діаграми і таблиці, схеми, ілюстрації (кольорові, чорно-білі, ламіновані).

Бібліографічний опис списку використаних джерел:

Необхідно оформляти з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

Література подається в алфавітному порядку або в порядку посилання в тексті. Наведені в списку використаних джерел друковані праці записують мовою оригіналу і оформляють згідно з вимогами державного стандарту.

Порядок подання та захист індивідуального завдання:

1. Звіт про виконання індивідуального завдання подається у вигляді скріплених аркушів формату А4 (есе) з титульною сторінкою стандартного зразка і внутрішнім наповненням із зазначенням усіх позицій змісту завдання.

2. Індивідуальне завдання подається викладачу, який проводить практичні заняття з даної дисципліни, не пізніше ніж за 2 тижні до семестрового контролю.

3. Оцінка за індивідуальне завдання виставляється на заключному занятті (практичному тощо) з курсу на основі попереднього ознайомлення викладача з його змістом. Можливий захист завдання шляхом усного виступу здобувача під час проведення практичного заняття (до 5 хв.).

Дотримання вимог академічної доброчесності:

Згідно статті 42 Закону України «Про освіту» та «Положення про академічну доброчесність учасників освітнього процесу в Університеті Ушинського» кожний здобувач повинен дотримуватися *академічної доброчесності*.

Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Дотримання академічної доброчесності при написанні індивідуального завдання передбачає:

- самостійне виконання всіх етапів підготовки та написання навчальної роботи;
- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про результати власної навчальної (творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

Якщо есе у більшості складається з перефразованих ідей інших авторів без оригінального аналізу чи думок здобувача, вона все одно буде вважатися плагіатом, навіть якщо усі запозичені думки будуть правильно процитовані.

2.1. Модуль 1. Політико-правова думка зі стародавніх часів до XIX ст.

Тема 1. Політико-правова думка Стародавнього Сходу (4 год.)

I. Складіть стислий конспект за однією з представлених тем:

1. Політико-правова думка Стародавнього Єгипту та Вавілону. «Повчання Птаххетепи». Теоретична спроба обґрунтування й апологетики єдиної влади фараона.
2. Засади керівництва в «Повчанні Герекліопольського царя своєму синові».
3. Закони Хаммурапі. Співвідношення між світською владою і владою богів.
4. Політико-правова думка у Стародавній Індії.
5. Джерела політичної думки Стародавньої Індії – Веди, Брахмани, Упанішади, Книга Ману, Махабхарата, Рамаїяна.
6. Зміст політичного ідеалу брахманізму.
7. Політико-правова думка у Стародавньому Китаї.
8. Етико-політичні ідеї Конфуція.
9. Соціально-політичні ідеї Мо-Цзи.
10. Вчення Лао-цзи та його значення для тогочасного Китаю.
11. Вчення легістів про техніку відправлення влади (школа Шан Ян).

II. Напишіть реферат або есе за однією з пропонованих тем.

1. Політико-правові ідеї Ібн Халдуна та їх вплив на тогочасний політичний устрій.
2. Політико-правові погляди Аль-Фарабі. Їх особливості та креатизм відносно того часу.
3. Соціально-політичні ідеї Мо-Цзи. Їх спрямованість та значення для ідеологічного розвитку стародавнього Китаю.
4. Основні політико-правові напрями Стародавньої Індії.
5. «Артхашастра» – одна із визначних пам'яток політичної думки. Основні положення та значення.
6. Значення законів Хаммурапі для стародавнього світу.
  7. Виникнення конфуціанства як релігії й політичної течії.
  8. Вплив основних ідей брахматизму на сучасні суспільно-правові течії.
  9. Трактат Каутільї «Артхашастра» («Настанова про користь») як енциклопедія політичного мистецтва.
  10. «Типитака» – кодекс буддійського канону.
  11. Даосизм, Брахматизм і сучасність.

III. Питання для самоконтролю.

1. Дайте визначення поняттям: методи, методологія, доктрини, вчення, догмати, концепція, теорія.
2. Визначте основні етапи становлення політико-правової думки та вкажіть їх основні напрями.
3. Загальні та особливі риси формування політико-правових поглядів у країнах Стародавнього Сходу.
4. У чому, на ваш погляд, зміст теоретичної спроби обґрунтування й апологетики єдиної влади фараона?
5. Визначте джерельну базу історії Стародавнього Єгипту.
6. Обґрунтуйте основні причини виникнення давньоєгипетської держави.

7. Яка ваша думка щодо призначення пірамід Стародавнього Єгипту?
Обґрунтуйте свою відповідь.
8. Основні ідеї брахматизму та його значення для подальшого розвитку країн Сходу.
9. Конфуціанство як релігія і як політична доктрина: єдність і відмінність.
10. Політичний зміст даосизму.

Рекомендована література.

1. Антология мировой политической мысли: в 5 тт. / Нац. обществ.-науч. фонд. Акад. полит. науки; руководитель проекта Г. Ю. Семигин и др.; ред.-науч. совет: пред. совета Г. Ю. Семигин и др. Москва: Мысль, 1997. Т. 1. Зарубежная политическая мысль: истоки и эволюция. 832 с. URL: <http://www.novsu.ru/npe/files/um/1412/bg/shell/arh/antolog/1.htm>
2. Енциклопедія політичної думки. Київ: Дух і Літера, 2000. 472 с.
3. Історія політичної думки: навч. енцикл. словник-довідник для студентів вищ. навч. закл. За заг. ред. Н. М. Хоми [В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]. Львів : Новий Світ-2000, 2014. 766 с.
4. Історія політичних і правових учень: хрестоматія / під заг. ред. Г. Г. Демиденко. Харків : Факт, 2009.
5. История политических и правовых учений: хрестоматія / под ред. О. Э. Лейста. Москва, 2000.
6. Кирилюк Ф.М. Історія зарубіжних політичних вчень : навч.-метод. посібник. Київ : ТОВ «XXI століття: Діалог культур», 2005. 256 с.
7. Колісніченко А. І. Хрестоматія з історії греко-римських політико-правових вчень: навч. посібник. Миколаїв : МДГУ ім. Петра Могили, 2005. 192 с.
8. Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) / [І. Я. Вдовичин, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.]; за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : Новий світ-2000, 2015. 490 с.

9. Політологічний енциклопедичний словник Укладачі: В. Б. Авер'янов, І. В. Алексєєнко, С. С. Андрєєв, В. П. Горбатенко (упоряд.), Ю. С. Шемшученко та ін. Київ, 2004.
10. Сучасна політична лексика : енциклопед. словник-довідник. [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за наук. ред. Хоми Н. М. Львів : «Новий Світ-2000», 2015. 396 с.
11. Шевчук О. В. Хрестоматія з історії всесвітньої політичної думки. Миколаїв : Вид-во МФ НаУКМА, 2002. 220 с.

Тема 2. Політичні та правові вчення у Стародавній Греції (2 год.).

І. Засвоїте і виконайте тестові завдання:

1. Ідеальна держава, за Аристотелем:

- А) аристократія
- Б) монархія
- В) політія

2. Хто поділяв суспільство на «знаючу меншість» та «незнаючу більшість»:

- А) Гераклит
- Б) Полібій
- В) Солон

3. Прихильник розподілу форм держави на «правильні» та «неправильні»:

- А) Гераклит
- Б) Платон
- В) Аристотель

4. Хто ввів поняття «охлократія» і у якому практичному контексті:

- А) Аристотель
- Б) Полібій

В) Гераклит

5. Хто вважав демократію неправильною формою правління:

А) Солон

Б) Платон

В) Гераклит

6. Прихильник органічної теорії походження держави:

А) Полібій

Б) Солон

В) Платон

7. Хто використовує поняття «тимократія»:

А) Полібій

Б) Платон

В) Солон

8. Кому належить одна із перших класифікацій форм правління:

А) Гераклиту

Б) Платону

В) Сократу

9. Прихильники змішаної форми правління як форми ідеальної держави:

А) Аристотель

Б) Сократ

В) Полібій

10. Прихильники правління «аристократії духу, а не крові»:

А) Солон

Б) Гераклит

11. За Платоном, правління однієї особи – це:

а) аристократія;	в) тиранія;
б) демократія;	г) олігархія.

12. На думку Платона, змішана держава повинна поєднувати в собі переваги:

а) демократії і монархії;	в) олігархії і демократії;
б) аристократії і монархії;	г) тиранії й олігархії.

13. Вислів, що ідеальним збудником до об'єднання людей у державу є спілкування, належить:

а) Сократу;	в) Аристотелю;
б) Платону;	г) Полібію.

14. На думку Аристотеля, головною ознакою самодостатньої держави й одночасно запорукою та умовою громадянської злагоди є:

а) звичай;	в) моральні принципи;
б) закон;	г) релігійні настанови.

15. Змішану форму держави як найкращу форму правління Аристотель називає:

а) аристократією;	в) політією;
б) тиранією;	г) демократією.

16. Політія, на думку Аристотеля, це – поєднання елементів:

а) монархії і демократії;	в) демократії і олігархії;
б) монархії і олігархії;	г) аристократії і олігархії.

17. Соціальною основою змішаної держави, на думку Аристотеля, є:

а) заможні люди;	в) аристократи;
б) середній клас;	г) чернь.

18. Автором патріархальної теорії походження держави є:

а) Демокрит;	в) Платон;
б) Сократ;	г) Аристотель.

19. Ідею, що держава і закон – це результат природної творчості людей, які діють в умовах певного фізичного середовища, в період еллінізму висунув:

а) Платон;	в) Тіт Лукрецій Кар;
б) Аристотель;	г) Цицерон.

20. Теорію світової держави і теорію природного права в період еллінізму започаткували:

- а) софісти;
- б) епікурейці;
- в) стоїки.

II. Темі рефератів:

1. Загальна характеристика політико-правових вчень Стародавньої Греції.
2. Ранній період розвитку політико-правової думки (IX–VI ст. до н. е.): головні риси наслідки.
3. Міфологічні уявлення про владу і державу Гомера («Іліада», «Одіссея»).
4. Вчення Гесіода про державу і суспільство («Теогонія», «Труди і дні»).
5. Піфагор щодо правління аристократії.
6. Геракліт про демократію, її позитивні на негативні наслідки.
7. «Сім мудреців». Основні положення їх «мудрості» того часу.
8. Вчення Демокрита про владу і державність, його значення та наслідки для подальшого розвитку політико-правових ідей.
9. Демократія як забезпечення рівності і свободи громадян Давньої Греції.

10. Політичні та правові ідеї софістів (Протагор, Горгій, Фрасімах)

III. Темі есе

1. Політична і правова теорія Сократа. Об'єктивний ідеалізм Сократа. Обґрунтування аристократичної форми держави.
2. Вчення Платона про державу і право (діалоги «Держава і «Закони»). Природа і форми держави.
3. Ідеальні проекти соціального устрою.
4. Раціоналістична політична теорія Аристотеля («Політика»). Природно-історичний характер виникнення держави.
5. Аристотель про форми держави і принципи правління (чеснота, багатство, свобода). Їх сучасне трактування.
6. Теорія державних переворотів.
7. Період еллінізму (II пол. IV ст. – II ст. до н. е.): загальні риси та особливості.
8. Ідеї космополітизму, світового панування, моральної автономії (індивідуалізму) в навчаннях Епікура, стоїків (Зенон), Полібія, кініків (Діоген, Антисфен): порівняльний аналіз.
9. Порівняльний аналіз побудови ідеальної держави, за Платоном і Аристотелем.
10. Політичні портрети грецьких мудреців (за власним вибором).
11. Програми подолання кризи у грецькому суспільстві у творах Платона, Сократа й Аристотеля.

Рекомендована література

1. Аристотель. Політика. Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. Київ : Основи. 2003. 239 с.
2. Зейдлер Гж. Л. Політична думка стародавнього світу. Львів, 1999.
3. Класики політичної думки (від Платона до Макса Вебера). Київ : Тандем, 2002. 581 с.
4. Кондзьолка В. В. Нариси історії античної філософії. Львів, 1993.

5. Нерсесянц В. С. Политические учения Древней Греции. Москва, 1989
6. Платон. Держава. Київ : Діалоги, 1999. 394 с.
7. Платон. Держава. Київ : Основи. 2005. 355 с.

Тема 3. Політична думка та правова традиція Стародавнього Риму (2 год.).

I. Тестові завдання:

1. Змішану форму правління як поєднання монархії, аристократії і демократії в епоху Стародавнього Риму обґрунтував:

а) Епікур;	в) Полібій;
б) Тіт Лукрецій Кар;	г) Цицерон.

2. Три основні принципи справедливого врядування: 1) влада делегується народом; 2) влада має функціонувати винятково на підставі закону; 3) влада може бути виправданою виключно моральними чинниками сформулював:

а) Епікур;	в) Полібій;
б) Тіт Лукрецій Кар;	г) Цицерон.

3. Кому належить думка, що природне право виникло раніше держави і писаного закону і є вищим законом справедливості?

а) Епікуру;	в) Полібію;
б) Тіт Лукрецій Кару;	г) Цицерону.

4. Замість ідеї рівності громадян запровадив ідею загальності людей і усіх станів як творінь Божих:

а) Тіт Лукрецій Кар;	в) Цицерон;
б) Полібій;	г) Сенека.

5. У класичну добу римської юриспруденції розрізняли три види права: цивільне право, право народів і природне право. Природне (божественне) право як право справедливості розуміли:

- а) Епікур і Тіт Лукрецій Кар;
- б) Полібій і Цицерон;
- в) Цицерон і Сенека;
- г) римські юристи (Гай, Ульпіан).

6. Ідею, що держава і закон – це результат природної творчості людей, які діють в умовах певного фізичного середовища, в період еллінізму висунув:

- а) Платон;
- б) Аристотель;
- в) Тіт Лукрецій Кар;
- г) Цицерон.

II. Темы доповідей

1. Вчення про право і державу в Давньому Римі: загальна характеристика та особливості виникнення.
2. Політико-правові вчення в доімператорській період римського рабовласницького суспільства (VIII–I ст. до н. е.).
3. Тіт Лукрецій Кар про владу і суспільство.
4. Політико-правові вчення в Римській імперії (I ст. до н.е. – V ст. н.е.).
5. Вчення про систему права римських юристів.
6. Раннє християнство та його вплив на політико-правову думку свого часу.
7. Політичні погляди Іоанна Златоуста та Аврелія Августина: порівняльний аналіз.

III. Темы рефератів або есе.

1. Демократичний напрям: Брати Гракхи про демократію і реформи.
2. Аристократичний напрямок: Цицерон про форми політичного устрою («Про державу», «Про закони»), про ідеального правителя і громадянина.
3. Політичні ідеї римських стоїків.

4. Правові погляди римських юристів. Вчення про сутність і систему права.
5. Теократичні теорії (Іоанн Златоуст, Аврелій Августин).
6. Роль звичаїв у розвитку держави (за Тітом Лукрецієм Каром).
7. Зародження римської юриспруденції: умови виникнення, етапи становлення та значення.
8. Держава і закон як результат природної творчості людей.
9. Основні принципи справедливого врядування.
10. Платон і Аристотель про державу і закони: загальні риси та відмінності трактування.

IV. Складіть порівняльну таблицю:

«Подібність і відмінність політико-правових концепцій Аристотеля і Цицерона» за наступними критеріями: сутність та походження держави, сім'я справедливості, вчення про рамки правління, ідеальне держави, закон.

Критерії	Аристотель	Цицерон
сутність і походження держав		
вчення про форми правління		
Власність		
Земля		
Закон		
Справедливість		
Рабство		
Рівність		

Рекомендована література

1. Історія політичної думки: навч. енцикл. словник-довідник для студентів вищ. навч. закл. / за заг. ред. Н. М. Хоми [В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]. Львів : Новий Світ-2000, 2014. 766 с.
2. Історія політичних і правових учень: хрестоматія / під заг ред. Г. Г. Демиденко. Харків : Факт, 2009.
3. Класики політичної думки (від Платона до Макса Вебера). Київ: Тандем, 2002. 581 с.
4. Кирилук Ф. М. Історія зарубіжних політичних вчень : навч.-метод. посібник. Київ : ТОВ «XXI століття: Діалог культур», 2005. 256 с.
5. Колісніченко А. І. Хрестоматія з історії греко-римських політико-правових вчень: навч. посібник. Миколаїв : МДГУ ім. Петра Могили, 2005. 192 с.
6. Кондзьолка В.В. Нариси історії античної філософії. Львів, 1993.
7. Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) / [І. Я. Вдовичин, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.]; за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : Новий світ-2000, 2015. 490 с.
8. Політологічний енциклопедичний словник / В. Б. Авер'янов, І. В. Алексеєнко, С. С. Андреев та ін.; В. П. Горбатенко (упоряд.), Ю. С. Шемшученко та ін. Київ, 2004.
9. Сучасна політична лексика: енциклопед. словник-довідник / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за наук. ред. Хоми Н. М. Львів : «Новий Світ-2000», 2015. 396 с.

**Тема 4. Політико-правова думка середньовічного суспільства. Вчення
Х. Аквінського та М. Падуанського (2 год.).**

І. Тестові завдання.

1. У який період європейської історії догмати церкви стали водночас політичними аксіомами, а біблійні тексти у суді мали силу закону?
  - а) у стародавньому світі;
  - в) у середньовіччі;

б) у добу античності; г) у період Нового часу.

2. Твердження, що держава зобов'язана підпорядковуватися церкві, а світські монархи коритися їй як християни, – це основа:

- а) теорії правової держави;
- б) теократичної теорії;
- в) патріархальної теорії держави;
- г) теорії циклічності форм правління.

3. Головною проблемою державно-правової думки у добу Середньовіччя є

- а) боротьба між світською і духовною владами за вплив на суспільство;
- б) визначення найбільш ефективних форм правління;
- в) проблема правової держави;
- г) перетворення суспільного ладу на принципах соціальної рівності, відсутності експлуатації і спільній праці усієї громадян.

4. Автором твору «Про град Божий» є:

- а) Сенека; в) Тома Аквінський;
- б) Аврелій Августин; г) Марсилій Падуанський.

5. Ідея моральної переваги церкви над державою й обов'язок держави підтримувати церкву є основою вчення:

- а) Аврелія Августина; в) Марсилія Падуанського;
- б) Томи Аквінського; г) Вільяма Оккама.

6. «Втіленням божественної справедливості є право. Головним принципом права є непорушний, вічний, санкціонований Богом закон, що регулює людські відносини». Ці твердження належать:

- а) Аврелію Августину; в) Марсилію Падуанському;
- б) Томі Аквінському; г) Вільяму Оккаму.

7. Автором твору «Сума теології» є:

- а) Аврелій Августин;
- б) Тома Аквінський;
- в) Марсиль Падуанський;
- г) Вільям Оккам.

8. Автором теологічної теорії держави і права є:

- а) Тома Аквінський;
- б) Марсиль Падуанський;
- в) Вільям Оккам.
- г) Нікколо Макіавеллі.

9. Право людини на моральний протест деспотичній владі визнавав:

- а) Сенека;
- б) Аврелій Августин;
- в) Тома Аквінський.

10. Автором твору «Захисник миру» є:

- а) Аврелій Августин;
- б) Тома Аквінський;
- в) Марсиль Падуанський;
- г) Вільям Оккам.

11. Твердження, що право виникає тоді, коли виникає держава, поза державою не існує ніяких прав, належить:

- а) Аврелію Августину;
- б) Томі Аквінському;
- в) Марсилью Падуанському;
- г) Вільяму Оккаму.

12. Ідею народного суверенітету, згідно з якою сувереном у державі є народ – єдине джерело світської і духовної влади, вперше в середньовічній Європі висунув:

- а) Аврелій Августин;
- б) Тома Аквінський;
- в) Марсиль Падуанський;
- г) Вільям Оккам.

13. Першим у середньовічній Європі оприлюднив думку про те, що держава у своїй діяльності керується не божественним правом, а потребами держави з метою підтримки її життєдіяльності, оприлюднив:

- а) Аврелій Августин;
- б) Тома Аквінський;
- в) Марсиль Падуанський;
- г) Вільям Оккам.

14. У XIV ст. прихильником ідеї природного права і критиком Папи римського щодо посягань на світську владу був:

- а) Аврелій Августин;
- б) Тома Аквінський;
- в) Марсиль Падуанський;
- г) Вільям Оккам.

15. Яка релігійна система стала визначальною для розвитку державно-правової думки середньовічного Сходу?

- а) християнство;
- б) іудаїзм;
- в) буддизм;
- г) іслам.

16. Під впливом праць якого античного автора розвивалася державно-правова думка ісламського Сходу?

- а) Платона;
- б) Сенеки;
- в) Аристотеля;
- г) Поліція.

17. Кому з мислителів ісламського Сходу належить класифікація людських суспільств: а) велике – об'єднання всіх людей землі; середнє – певний народ; мале – об'єднання людей в містах:

- а) Аль-Фарабі;
- б) Авверосі (ібн Рошді);
- в) Ібн-Халдуні.

18. Хто з мислителів ісламського Сходу вважав, що ідеальною державою є добродійне місто-держава, яку очолює філософ-правитель, який здатен

пізнати закони природи і суспільства та передати ці знання населенню у формі релігії?

- а) Аль-Фарабі;
- б) Аввероесі (Ібн Рошді);
- в) Ібн-Халдуні.

19. Хто з арабських вчених обґрунтував концепцію «двох істин», яка поєднала в собі філософію та релігію?

- а) Аль-Фарабі;
- б) Аввероесі (Ібн Рошді);
- в) Ібн-Халдуні.

20. Хто із мислителів середньовічного Сходу виділяв два етапи розвитку суспільства: а) примітивне (сільське); б) цивілізоване (міське)?

- а) Аль-Фарабі;
- б) Аввероесі (Ібн Рошді);
- в) Ібн-Халдуні.

21. Хто з мислителів середньовічного Сходу зробив висновок про невідворотність загибелі будь-якої держави в середньому через 120 років?

- а) Аль-Фарабі;
- б) Аввероесі (Ібн Рошді);
- в) Ібн-Халдуні.

22. Хто з мислителів середньовічного Сходу дав таку класифікацію держав:

- а) «природна монархія», б) «політична монархія», в) «халіфат»?
- а) Аль-Фарабі;
- б) Аввероесі (Ібн Рошді);
- в) Ібн-Халдуні.

II. Питання для самоконтролю:

1. Які зміни відбувались у структурі суспільства в період становлення ринкових відносин?
1. Передумови розвитку старих і виникнення нових міст.
2. Управління і правове становище городян (на прикладі найдавнішого міського права Страсбурга, кінець XII ст.).
3. Особливості комунального руху в країнах Західної Європи.
4. Значення процесу звільнення міст від влади феодалних сеньйорів та вплив цього процесу на розвиток політико-правової думки того часу.
5. «Книга ремесел міста Парижа» як історичне джерело.
6. Наукові знання Середньовіччя (схоластика; природні науки; алхімія).
7. Основні положення праці Августина Аврелія «О граді Божієм».
8. Кому належить вислів «Керівники страшні не тим, що добро, а тим, що зло чинять. Хочеш не боятися влади? Чини добро, і будеш мати похвалу від неї». Прокоментуйте його.

III. Темі есе:

1. Ідея народного суверенітету в середньовічній Європі: сутність та наслідки.
2. Політичний сенс ренесансної доби.
3. Схоластика – наукові знання Середньовіччя.
4. Світські теорії обґрунтування держави і права періоду Середньовіччя.
5. Теократичні теорії Середньовіччя.
6. Гуманістичні концепції політики влади та соціального управління (Л. Альберті, М. Фійно та Е. Роттердамській).
7. Ренесанс та його світосприйняття.
8. Концепція «двох істин»: сутність та значення.
9. Право людини на моральний протест деспотичній владі.

IV. Темі доповідей та рефератів:

1. Основні риси та особливості феодальної політичної і правової ідеології Середньовіччя.
  2. Головні напрямки політико-правової думки Середньовіччя.
  3. Середньовічна схоластика в навчанні Хоми Аквінського про походження і сутність держави, про закон і його види.
  4. Політико-правові ідеї середньовічної єресі X–XV ст. (Богомільство, вальденси, монтаністи, лолларди, чашники).
  4. Марсиль Падуанський («Захисник світу») про політичну владу та народ як першоджерело влади.
  5. Вчення середньовічних юристів (глосатори, каноністів, легісти, декретісти, прихильники звичайного права).
  6. Ідеї права і держави у середньовічних єресях.
  7. Школа «глосаторів» і «постглосаторів». «Саксонське зерцало».
- V. Дайте відповіді на завдання у таблиці.

Загальна характеристика

Хронологія єресей	Внутрішні напрямки, географія	Сутність
Єресі IV–VII ст.		
Єресі IX–XIII ст.		
Єресі XIV–XV ст.		

Рекомендована література

1. Аврелій Марк. Наодинці з собою. Роздуми. Львів : Літопис, 2007. 212 с.
2. Батлер-Боудон Том. Книга «50 видатних творів. Політика». Київ : КМ-Букс, 2018. 480 с.
3. Біблія. Видання Київської патріархії. Київ, 1994.
4. Джордж Г. Себайн, Томас Л. Торсон. Історія політичної думки. Київ : Основи, 1997.

5. Денисенко В. М. Проблеми раціоналізму та ірраціоналізму в політичних теоріях Нового часу європейської історії. Львів : Паіс, 1997.
6. Дністрянський Станіслав. Загальна наука права і політики. Львів: Український католицький університет, 2019. 428 с.
7. Історія політичної думки: навч. енцикл. словник-довідник для студентів вищ. навч. закл. / за заг. ред. Н. М. Хоми [В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]. Львів : Новий Світ-2000, 2014. 766 с.
8. Історія політичних і правових учень: хрестоматія / під заг. ред. Г. Г. Демиденко. Харків : Факт, 2009.
9. Класики політичної думки (від Платона до Макса Вебера). Київ: Тандем, 2002. 581 с.
10. Кирилюк Ф. М. Історія зарубіжних політичних вчень : навч.-метод. посібник. Київ : ТОВ «XXI століття: Діалог культур», 2005. 256 с.
11. Макіавеллі Нікколо. Державотворець. Київ : Арій, 2014. 224 с.
12. Пейн Томас. Права людини. Львів: Літопис, 2000. 256 с.
13. Спіноза Бенедикт. Теологічно-політичний трактат. Харків : Фоліо. 2018. 416 с.

Тема 5. Еволюція політичних та правових поглядів доби Відродження та Реформації (Н. Макіавеллі, Ж. Боден та ін.) (2 год.)

1. Складіть короткий конспект на одну з представлених тем:

1. Питання політичної влади та правових відносин у поглядах Н. Макіавеллі.
2. Функціональний статус політичної діяльності (за Н. Макіавеллі).
3. Необхідність, свобода, воля та активність людини у політичному процесі(за Н. Макіавеллі).
4. Концепція держави в теорії Н. Макіавеллі.
5. Засоби і мета політичної діяльності, за макіавеллізмом.

6. Жан Боден. Теорія державного суверенітету та її практичне втілення в політичну практику.

7. Теорія державного суверенітету: історія та сучасність.

II. Питання для самоконтролю:

1. Яким чином Н. Макіавеллі визначає пріоритети політичної та економічної сфер буття людини? Покажи це, виходячи зі змісту самих праць Н. Макіавеллі.
2. Чим поєднані між собою дві роботи Н. Макіавеллі «Державець» та «Розмірковування про першу декаду Тіта Лівія»?
3. Що означає розподіл влади у Н. Макіавеллі?
4. Спробуйте схематично показати логічний ряд розгортання політичного процесу у державі, модель якої подає Н. Макіавеллі.
5. В чому суть психології влади за Н. Макіавеллі.
6. Яким чином Н. Макіавеллі визначає функціональний статус політичної діяльності?
7. Чи моделює Н. Макіавеллі політичну систему тогочасного суспільства? Якщо ні, то чому? Якщо так, то яку? Але в обох випадках докажіть це, використовуючи зміст самої роботи «Державець».
8. В чому суть синкретизму пізніших консервативних та лібералістських теорій політики та влади в концепції Н. Макіавеллі? Продемонструйте ваше судження прикладами конкретних положень тексту «Державця».
9. Що відстоює Н. Макіавеллі: республіканський чи монархічний тип правління? Чому?
10. Що означає поняття «республіканський дух» для Н. Макіавеллі? Порівняйте з тотожними поняттями в стародавньому Римі?
11. Який аспект політики аналізує Н. Макіавеллі:
  - політику – як науку та мистецтво?
  - політику – як управління суспільним життям?
  - політику – як участь у прийнятті рішень в колективі?

політику – як управління державою?

політику – як узгодження соціальних інтересів?

політику – як самоуправління?

політику – як знищення попередніх форм та засобів історичного буття людини?

політику – як спосіб утвердження справедливості, рівності?

Докажіть свою відповідь, підтверджуючи її змістом першоджерел.

12. Зробіть порівняльний аналіз теорії «природного суверенітету» Ж.-Ж. Руссо та теорії «державного суверенітету» Ж. Бодена.

III. Темы для написання есе:

1. «Республіканський дух» Н. Макіавеллі.
2. Н. Макіавеллі та новий етап розвитку політичної науки.
3. Політика і мораль: співвідношення понять (за Н. Макіавеллі).
4. Сучасний макіавеллізм.
5. Державний суверенітет: умови досягнення та ознаки.
6. Поняття справедливості та рівності у період Відродження.

IV. Законспекуйте та проаналізуйте:

1. Основні положення роботи Н. Макіавеллі «Державець». З якими положеннями ви згодні і чому? Що викликає у вас заперечення і чому?
2. Порівняйте зміст УІІІ, ХУІІІ та ХХУ глав «Державця» Н. Макіавеллі. Чи вбачаєте ви тут якусь суперечність?
3. Прослідкуйте за текстом твору «Державець», у який спосіб Н. Макіавеллі формулює свою етичну концепцію політичної влади та відносин.
- 4.

Рекомендована література.

1. Денисенко В. М. Проблеми раціоналізму та ірраціоналізму в політичних теоріях Нового часу європейської історії. Львів : Паіс, 1997.

2. Джордж Г. Себайн, Томас Л. Торсон. Історія політичної думки. Київ : Основи, 1997.
3. Історія політичної думки: навч. енцикл. словник-довідник для студентів вищ. навч. закл. / за заг. ред. Н. М. Хоми [В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]. Львів : Новий Світ-2000, 2014. 766 с.
4. Історія політичних і правових учень: хрестоматія / під заг. ред. Г. Г. Демиденко. Харків : Факт, 2009.
5. Класики політичної думки (від Платона до Макса Вебера). Київ : Тандем, 2002. 581 с.
6. Кирилюк Ф. М. Історія зарубіжних політичних вчень : навч.-метод. посібник. Київ : ТОВ «XXI століття: Діалог культур», 2005. 256 с.
7. Макіавеллі Нікколо. Державотворець. Київ : Арій, 2014. 224 с.

Тема 6. Політична та правова думка Нового часу (2 год.).

I. *Напишіть стислий конспект одного з наступних питань:*

1. Загальна характеристика політико-правової думки Нового часу.
2. Статус і властивості державної влади.
3. Функції та межі влади держави.
4. Сенс і зміст поняття природного права.
5. Правове становище і права суверенної влади держави.

II. *Дискусійні питання та обговорення відповідей на них:*

/Дискусія – це форма колективного обговорення, мета якого – виявити істину або знайти правильний розв'язок порушеного питання через висловлення власних міркувань та зіставлення поглядів опонентів на зазначену проблему/.

1. Співставте християнську ідею держави, влади та політики та просвітницьку?
2. Який новий зміст у просвітництві отримує ідея розподілу влад? Докажіть свою аргументацію конкретним зверненням до першоджерел.

3. Яка особливість трактування політичних процесів у французькому, німецькому, англійському та українському просвітництві?
4. Яким чином впливали політичні погляди просвітників на розвиток суспільних процесів в Європі ХУІІІ–ХІХ ст.?
5. Яке місце політичному життю відводив П. А. Гольбах, проголошуючи наступне: «Людина – це витвір природи, вона існує в природі, підпорядкована її законам, не може звільнитися від неї, не може – навіть подумки – вийти з природи. Даремно дух її бажає вирватися за межі реального світу, він завжди змушений поміщатися в його межах...». В чому тоді полягає суть політичного процесу, що будується на подібних принципах відносин «людина – природа», які проголошує П. А. Гольбах?

Рекомендована література

1. Гельвецій. Про розум. Київ, 1994.
2. Денисенко В. М. Проблеми раціоналізму та ірраціоналізму в політичних теоріях Нового часу європейської історії. Львів : Паіс, 1997.
3. Джордж Г. Себайн, Томас Л. Торсон. Історія політичної думки. Київ : Основи, 1997.
4. Історія політичної думки: підручник /за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : «Новий Світ–2000», 2016. 1000 с.
5. Кирилюк Ф. М. Історія зарубіжних політичних вчень. Навчально-методичний посібник. Київ : ТОВ «ХХІ століття: діалог культур», 2005.
6. Локк Дж. Два трактати про правління. Твори. Т. 3. Київ, 1998.

Тема 7. Основні напрямки голландської та англійської політико-правової думки (Т. Гоббс, Дж. Локк) (2 год.).

I. Складіть короткий конспект на одну з представлених тем:

1. Гуго Гроцій. Договірна концепція держави і права.
2. Політичні та правові погляди Б. Спінози.
3. Політичні та правові погляди Т. Гоббса.
4. Політичні та правові погляди Дж. Локка.
5. Політичні та правові погляди С. Пуфендорфа.
6. Походження поняття права.
7. Правове становище і права суверенної влади держави.

II. Робота з першоджерелами.

1. Прочитайте уривок з твору Т. Гоббса «Левіафан, або матерія, форма і влада держави церковного і цивільного» і дайте відповідь на питання:

- як виникла держава?
- у чому полягає необхідність держави?
- назвіть джерело верховної влади в даному проекті держави.

«Така загальна влада, яка була б здатна захищати людей від вторгнення чужинців і від несправедливостей, заподіюваних один одному, і, таким чином, доставити їм ту безпеку, при якій вони могли б годуватися труд своїх рук своїх і від плодів землі і жити в достатку, може бути споруджена тільки одним шляхом, а саме шляхом зосередження всієї влади і сили в одній людині або в зборах людей, яке більшістю голосів могло б звести все волі громадян в єдину волю. Інакше кажучи, для встановлення загальної влади необхідно, щоб люди призначили одну людину або збори людей, які були б їх представниками; щоб кожна людина вважав себе довірительом щодо всього, що носій загального особи буде робити сам або змусить робити інших з метою збереження загального миру і безпеки, і визнавав себе відповідальним за це; щоб кожен підкорив свою волю і судження волі та розсуду носія загального особи. Це більше, ніж згода або одностайність. Це реальне єдність, втілене в одній особі за допомогою угоди, укладеної кожною людиною з кожним іншим таким чином, як якщо б кожна людина сказала кожному іншому: я уповноважую цю людину або це зібрання осіб і передаю моє право управляти собою за тією умовою, що ти таким же

чином передаєш своє право... Якщо це відбулося, то безліч людей, що об'єднані таким чином в одній особі, називається державою ... Таке народження того великого Левіафана або, вірніше, (висловлюючись більш шанобливо), того смертного бога, якому ми під пануванням безсмертного бога зобов'язані своїм миром і своїм захистом. Бо завдяки повноважень, даними їм кожною окремою людиною в державі, зазначена людина або збори осіб користується такою величезною силою і владою, що вселяється цією силою і владою страх робить цю людину або збори осіб здатними направляти волю всіх людей до внутрішнього світу і до взаємної допомоги проти зовнішніх ворогів. У цій людині, або зборах осіб полягає сутність держави, яка потребує наступного визначення: *держави* – це єдина особа, відповідальність за дії якої зроблено шляхом взаємного договору між собою безліч людей, з тим, щоб ця особа могла використовувати силу і засоби всіх їх так, як вважатиме за необхідне для їх миру і загального захисту».

3. Прочитайте уривок з твору Дж. Локка «Два трактати про державне правління» і дайте відповідь на питання:

- який принцип лежить в основі теорії поділу влади?
- яка влада вважається верховної? Чому?

«Оскільки законодавча влада є законодавчої у суспільстві лише тому, що вона має право створювати закони для всіх частин і для кожного члена суспільства, наказуючи їм правила поведінки і даючи силу для покарання, коли вони порушені, остільки законодавча влада за необхідністю повинна бути верховною і все інші влади в особі будь-яких членів або частин суспільства є наслідком цього і підпорядковані їй».

3. Прочитайте уривок з твору Локка «Два трактати про державне правління» і дайте відповідь на питання:

- як визначає природний стан Дж. Локк?

– які права людини відносяться до природного закону? Знайдіть підтвердження в тексті.

– чи можна погодитися з твердженням Локка про те, що в додержавному стані людська спільнота перебувало в гармонії?

«Для того, щоб зрозуміти право політичної влади і встановити її походження, ми повинні розглянути, який стан для людей природний, тобто стан абсолютної свободи, щоб направляти свої дії і розпоряджатися своєю власністю і особистістю на свій розсуд в рамках природного закону, не питаючи дозволу і не залежачи від будь-якої волі».

«Це був, звичайно, стан рівності, при якому вся влада і юрисдикція є взаємними: жодна людина не мала більше, ніж інша. Немає нічого більш очевидного, ніж те, що створення одних і тих же видів і рівнів, безладно народилися з однаковими природними задатками і з використанням однакових здібностей, повинні бути також рівними між собою без субординації або підпорядкування. Якщо тільки повелитель і пан, що вийшов з їхнього середовища, не декларував будь-яким маніфестом, що його воля підпорядковує собі волю інших, і не було даровано йому очевидним і зрозумілим визначенням безсумнівного права володіння і суверенітету».

«Але хоча це (природний стан) є станом свободи, він не є станом свавілля: хоча людина в цьому стані має безконтрольну свободу, щоб розташовувати собою або своїм майном, все-таки у неї немає свободи, щоб убити себе подібную особу або навіть будь-яку живу істоту, якою вона володіє, за винятком тих випадків, коли якась більш благородна мета, ніж просте самозбереження, закликає її до цього. У природного стану є природний закон, який керує нею, який пов'язує кожну людину; і розум, який є таким законом, вчить все людство, хто б не радився з ним, що всі істоти рівні і незалежні, ніхто не має права заподіяти шкоду життю, здоров'ю, свободі або майну іншого, так як всі ми власність Бога».

III. Заповнити таблицю, порівнявши ідеї Т. Гоббса і Дж. Локка.

Ім'я філософа	Додержавний стан суспільства	Причини утворення держави	Основні положення теорії природних прав	Ставлення до теорії поділу влади	Назва державної моделі
Т. Гоббс					
Д. Локк					

IV. Питання для самоконтролю.

1. У чому полягає відмінність у визначенні природного додержавного стану людського суспільства в навчаннях Дж. Локка і Т. Гоббса?
2. Чому Т. Гоббса можна визнати теоретиком сильної держави?
3. Чому Т. Гоббс виступав проти теорії поділу влади?
4. Чи можна визнати Дж. Локка попередником правової держави?
5. Як обґрунтував Дж. Локк теорію розподілу влади?
6. Що означає, з точки зору Дж. Локка, теорія невідчужуваних природних прав?
7. Що таке розподіл влад, за Т. Гоббсом та Дж. Локком? В чому відмінність їх поглядів у порівнянні з позицією Н. Макіавеллі, Д. Уінстенлі, Дені Вераса?
8. Чому вважається, що теорія Т. Гоббса та Дж. Локка лягла в основу формування американського конституціоналізму? Докажіть істинність або хибність цієї думки, спираючись на конкретні положення робіт Т. Гоббса, Дж. Локка та Конституції США?
9. Яким чином в теоріях ранньобуржуазного лібералізму розкривається суть інституалізації політичного поля буття людини?
10. За Дж. Локком, свобода однієї людини породжує свободу інших; збільшення простору свободи одного це розширення простору свободи інших; свобода іншого кожній людині вигідна. А в ХХ ст. А. Камю скаже:

- «В Греції були вільні люди, тому що були раби». Прокоментуйте ці думки. Твердження якого автора є істинним? Чому?
11. Яким чином можна класифікувати французьку просвітницьку думку, виходячи з особливостей дослідження проблем політико-правового сенсу?
  12. Які критерії гуманізму політики та влади формує просвітництво? Покажіть це на конкретних прикладах аналізу текстів першоджерел теоретиків просвітництва?
  13. Як співвідносяться між собою політико-правові теорії ранньобуржуазного лібералізму (Т. Гоббс, Дж. Локк, Ф. Бекон) та Просвітництва.
  14. В чому полягає суть теорії адекватного народонаселення у поглядах Р. Уоллеса?
  15. Яку нову інтерпретацію отримує просвітництво в політичних та правових поглядах Томаса Мальтуса? Які детермінанти обумовили появу подібної теорії? Як співвідносяться між собою «гуманізм» та «мальтусіанство»?
  16. Чи можна кваліфікувати погляди І. Г. Гердера на суть суспільного прогресу та гуманізм як теорію концептуального рівня? Чиї теорії просвітництва взагалі можна характеризувати як: а) політичні погляди; б) політична концепція; в) політична доктрина; г) політична наука? Співставте ці поняття і докажіть, що з них домінує на різних етапах Нового часу.
  17. Яке місце політичному життю відводив П. А. Гольбах, проголошуючи наступне: «Людина – це витвір природи, вона існує в природі, підпорядкована її законам, не може звільнитися від неї, не може – навіть подумки – вийти з природи. Даремно дух її бажає вирватися за межі реального світу, він завжди змушений поміщатися в його межах...». У чому тоді полягає сутність політичного процесу, що будується на подібних принципах відносин «людина – природа», які проголошує П. А. Гольбах?

Література.

1. Гельвецій. Про розум. Київ, 1984. 112 с.

2. Джордж Г. Себайн, Томас Л. Торсон. Історія політичної думки. Київ : Основи, 1997.
3. Денисенко В. М. Проблеми раціоналізму та ірраціоналізму в політичних теоріях Нового часу європейської історії. Львів : Паіс, 1997.
4. Локк Дж. Два трактати про правління. Твори. Т. 3. Київ, 1998.
5. Історія політичної думки: підручник /за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : «Новий Світ–2000», 2016. 1000 с.
6. Кирилюк Ф. М. Історія зарубіжних політичних вчень. Навчально-методичний посібник. Київ : ТОВ «XXI століття: діалог культур», 2005.

Тема 8. Внесок доби Просвітництва в розвиток політико-правових уявлень про державу (Д. Вольтер, Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо та ін.). (4 часи)

1. Питання для дискусії:

1. Ш.-Л. Монтеск'є і Дж. Локк. Доктрина розподілу влади. Її загальні і особливі риси. Яка з доктрин була вперше втіленою в конституцію і чому? Яка країна це зробила першою?
2. Ж.-Ж. Руссо і його концепція «загального блага». Дайте оцінку цієї концепції з позицій демократичного і тоталітарного практичного втілення.
3. Загальні та відмінні риси договорних концепцій Т. Гоббса і Ж.-Ж. Руссо. Яку концепцію підтримуєте ви і чому?
4. Д. Вольтер і його правові погляди на поняття права, свободи, справедливості. Ваша думка щодо цих понять з позицій того часу.
5. Наведіть найбільш вдалі, на вашу думку, речення Д. Вольтера (робота з першоджерелами) та прокоментуйте позиції прихильників і противників цих тверджень.
6. Як ви розумієте слова Б. Окуджави: Варто іноді почитувати Вольтера... Захід, звичайно, для нас не приклад. Втім, я не бачу кращого прикладу...»

II. Питання для самоконтролю:

1. Зробіть порівняльний аналіз теорії «природного суверенітету» Ж.-Ж. Руссо та теорії «державного суверенітету» Ж. Бодена.
2. Порівняйте класичний та некласичний типи розподілу влад. В чому суть їх різниці та які об'єктивні чинники їх формування?
3. Порівняйте, які критерії демократичної форми правління виводять у своїх працях Ш. Л. Монтеск'є та Ж.-Ж. Руссо. Чи згодні ви з ними? Обґрунтуйте свою позицію.
4. Поясніть сутність дії принципу історизму в теоріях природного права.

III. Темі та рефератів:

1. Особливості ранніх буржуазних революцій та їх відображення в політико-правовій ідеології.
2. Народовладдя як політичний та правовий принцип. Його сучасний сенс і значення.
3. Ідеї західноєвропейських концепцій політики і влади ХУІІІ–ХІХ ст. та практичне відтворення в Україні на сучасному етапі державотворення.
4. Співвідношення понять «національна культура» та «просвітницькі теорії».
5. Зв'язок політичного і правового навчання з етикою.
6. Вольтер – перший правозахисник Європи.

Рекомендована література.

1. Історія політичної думки: навч. енциклопедичний словник-довідник для студентів вищ. навч. закл. / за заг. ред. Н. М. Хоми [В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]. Львів : Новий Світ-2000, 2014. 766 с.
2. Історія політичних і правових учень: хрестоматія / під заг. ред. Г. Г. Демиденко. Харків : Факт, 2009.
3. Класики політичної думки (від Платона до Макса Вебера). Київ : Тандем, 2002. 581 с.

4. Кирилюк Ф. М. Історія зарубіжних політичних вчень : навч.-метод. Посібник. Київ : ТОВ «XXI століття: Діалог культур», 2005. 256 с.
7. Монтеск'є Ш.-Л. Про дух законів. Вибрані твори. Київ, 1996. 212 с.
8. Руссо Ж.-Ж. Суспільний договір чи принципи політичного права. Трактати. Київ, 1998. 112 с.

Тема 9. Правові та політичні вчення в США в період боротьби за незалежність (4 год.)

I. Складіть короткий конспект на одну з представлених тем:

1. Політико-правові погляди Т. Джефферсона. Його «Автобіографія» та «Замітки про штат Вірджинія».
  2. Втілення ідей Т. Джефферсона в «Декларації незалежності».
3. «Білль про права». Його значення та наслідки для подальшого розвитку світової політико-правової думки.
  4. Томас Пейн. Його основні праці та його політико-правові погляди.
  5. Ідеї природного права в трактаті «Здоровий глузд» (Т. Пейн).
6. Джон Адамс. Його праця «Захист конституцій урядової влади в США» та її теоретичне і практичне значення.
  7. Взаємовідносини між різними гілками влади, за Д. Медісоном.

II. Складіть політичний портрет одного із запропонованих політичних лідерів:

1. Джон Вашингтон.
2. Томас Джефферсон.
3. Джон Адамс.

4. Джеймс Медісон.

5. Томас Пейн.

III. Темі (стислих) есе:

1. Фундаментальна праця Джона Адамса з питань держави і політичної науки.
2. Зв'язок політико-правових ідей Джона Адамса з поглядами Аристотеля, Н. Макіавеллі, Ж.-Ж. Руссо, Д. Юма.
3. Розподіл влади у правовому просторі держави та його значення (за Д. Медісоном).
4. Американська конституція як взірець демократичних основ на практиці.

IV. Зробіть порівняльний аналіз:

основних положень Конституції США та Конституції Пилипа Орлика за параметрами: демократія форм правління; інститути політичної влади; розмежування гілок політичної влади, політичні відносини; механізм, технології, засоби реалізації політичної влади; виборча система; права та свободи людини; державно-територіальний устрій.

Рекомендована література.

1. Андрусяк Т. Г. Історія політичних та правових вчень: Навч. посібник. Львів, 2001.
2. Андрусяк Т. Г. Політична та правова думка українського національно-визвольного руху 40-50 років. Республіканець. 1995. № 1–2.
3. Історія вчень про державу та право [Текст]: посібник для підготовки до іспитів / В. В. Орленко. 2-ге вид., стер. Київ : Вид-во Паливода А. В., 2008. 200 с.
4. Історія вчень про державу і право [Текст]: навч. посібник. Київ : Право, 2009. 312 с.

5. Історія вчень про державу і право [Текст]: підручник для студ. юрид. спец. вищих навч. закл. / І. О. Биля-Сабадаш [та ін.]; ред. Г. Г. Демиденко, О. В. Петришин; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2009. 256 с.
6. Історія вчень про державу і право [Текст]: посібник для підготовки до іспитів / О. І. Осауленко, А. О. Осауленко, В. К. Гіжевський. Київ : Ліпкан О. С., 2010. 994 с.
7. Історія вчень про державу і право: у таблицях і дефініціях [Текст]: навч. посібник. / О. В. Зінченко, О. В. Петришин. Харків : Право, 2012. 208 с.
8. Історія вчень про державу і право [Текст] : підруч. для вищ. навч. закл. / О. О. Сердюк, В. В. Соловйов, В. К. Антошкіна. Донецьк : Юго-Восток, 2012. 290 с.
9. Історія вчень про державу і право [Текст]: навч. посібник / О. М. Мироненко, В. П. Горбатенко. Київ: Академія, 2010. 454 с.
10. Історія вчень про державу і право [Текст] переробл. і допов. Київ : Алерта, 2012. 332 с.
11. Історія політичної думки: Підручник / За заг. редакцією Хоми Н. М. Львів : «Новий Світ–2000», 2016. 1000 с.
12. Історія правових та політичних вчень: прогр. навч. курсу. Одеса: ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2010. 52 с.
13. Історія сучасного світу: соціально-політична історія XV–XX століть: навч. посібник. Київ : Вікар, 2003.
14. Історія філософії України: Підручник / М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин, І. В. Бичко та ін. Київ, 1994.
15. Костицький М. В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції: Вибрані наукові праці. Чернівці, 2008.
16. Кузнецов В. І. Філософія права. Історія та сучасність. Київ, 2003.
17. Орач Є. М. Історія політичний і правових вчень. Київ : Атіка, 2005.

- 18.** Основи політичної науки: Курс лекцій / за ред. Бориса Кухти. Ч. 1: З історії політичної думки: від стародавності до наших днів. Вид-во друге, випр. і доп. Львів, 1997.
19. Токвиль А. де. Демократія в Америці. Київ, 1994.

Модуль 2. Політико-правові доктрини XIX–XXI ст.

Тема 10. Ліберальна політико-правова думка (2 год.).

1. Питання для самоконтролю.

1. Як ви розумієте ліберальну парадигму: «Там, де немає законів, там немає і свободи». Кому належить цей вислів?
2. Сутність ліберальної парадигми.
3. Чому, на вашу думку, історично першою світською парадигмою, яка прийшла на зміну теологічної, на основі розуму, а не релігійних приписів і традицій, був саме лібералізм?
4. Коли і ким термін «лібералізм» був введений у науковий контекст?
5. Що є основою індивідуальної свободи, за теорією лібералізму?
6. Ліберальна концепція трактує суспільство як взаємодію рівноцінних і рівновеликих особистостей, що прагнуть до досягнення своїх цілей і інтересів. Чи згодні ви з такою постановою та як ви це розумієте?
7. Співвідношення понять «плюралізм» і «лібералізм»?
8. Що виступає є механізмом гарантії політичної свободи і невідчужуваних прав людини.
9. Як ви розумієте відомий вислів «право отримало в кінці кінців верховну владу»? Кому він належить?
10. Що є основою для особистої свободи?
11. Роль громадянського суспільства у практичному втіленні ліберальних ідей.

I. Розкрийте сутність таких понять:

Лібералізм, плюралізм, класичний лібералізм, ліберальна демократія, правова держава, ліберальна держава, ліберальна демократія, свобода політична, свобода особиста (громадянська), соціальний лібералізм, утилітаризм.

II. *Теми для написання рефератів чи есе.*

1. Класичний лібералізм у Франції.
2. Теорія ліберальної держави Анрі-Бенжамена Констана де Ребека.
3. Основні положення ліберальної теорії.
4. Розуміння свободи, за Б. Констаном.
5. Теорія ліберальної демократії Алексіса де Токвіля.
6. Доктрина утилітаризму Єремія Бентама.
7. Концепція демократії Олексина де Токвіля (за роботами «Про демократію в Америці» (1835 р.) і «Старий порядок і революція» (1857 р.).
8. Правова держава як механізм гарантії політичної свободи і невідчужуваних прав людини виступає правова держава.
9. Доктрина соціального лібералізму Джона Стюарта Мілля.
10. Прихід демократії на зміну аристократії як зміна типів суспільно-політичного розвитку.

III. *Дискусійні питання.*

1. У карній юриспруденції І. Бентама провідним є правило, що дієвим стримувальним засобом запобігання злочинам є суворість покарання (біль, завданий покаранням, повинен перевищувати вигоду, здобуту внаслідок учинення кривди індивідам, класам чи суспільству в цілому). У карній юриспруденції Бекарія домінуючим є правило, що дієвим попереджувальним засобом є невідворотність покарань. Обґрунтуйте, який із названих стримувальних засобів, на вашу думку, є більшою мірою дієвим і чому?
2. На вашу думку, чим обумовлена змістовна відмінність державно-правових концепцій німецького, французького і англійського лібералізму?
3. З'ясуйте різницю між античними уявленнями Платона і Аристотеля та уявленнями Гегеля про субстанційну роль держави. Обґрунтуйте свою позицію.

4. Вкажіть на відмінності в поглядах Руссо і Гегеля на державу. Чия позиція вам імпонує і чому?
5. Дайте визначення права, за І. Кантом. Висловіть свою думку і визначення.
6. Як І. Кант трактував відмінності між правом і мораллю? Ваше власне трактування цих відмінностей.
7. Як тлумачив І. Кант походження держави? Чи згодні ви з ним?
8. У чому полягають відмінності між приватним і публічним правом, за І. Кантом? Яку форму правління І. Кант вважав демократичною? Чи згодні ви з відомим філософом?
9. В чому сутність гегелівської державно-правової концепції? Ваше тлумачення цієї концепції.
10. Що являло собою, за Г. Гегелем, громадянське суспільство? Ваша думка з цього приводу.
11. Як відомо, Й. Фіхте заперечував ідею поділу влади в державі. Який механізм запобігання зловживанню владою він запропонував? А ви, з позицій сучасності?
12. На вашу думку, чим обумовлена змістовна відмінність державно-правових концепцій німецького, французького і англійського лібералізму?
13. На які стадії поділяв розвиток права Ф. Савіньї? Дайте оцінку.
14. Як трактував Г. Пухта процес формування права? Ваша позиція у цьому питанні.
15. Який принцип покладено в основу державно-правових вчень ліберальних мислителів? З якими з них ви згодні? Чому?
16. Як трактував Б. Констант проблему індивідуальної свободи? Що ви розумієте під нею?
17. Що вклав А. Токвіль у поняття свободи? Чи є воно актуальним, з вашої точки зору, у теперішній час?
18. Як визначав І. Бентам головну мету держави? Чи згодні ви з його позицією? Чому?

19. На які групи поділяв закони І. Бентам? Чи згодні ви з ним? Чому?
20. У чому полягає сутність самодержавного типу влади? Чи є можливості подолання цього типу управління мирним шляхом?

Рекомендована література:

1. Безродний Є.Ф. Світова класична думка про державу і право: [навч. посібник]. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 397 с.
2. Бостан Л. М. Історія держави і права зарубіжних країн. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 672 с.
3. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу. Харків : Консум, 2004. 432 с.
4. Історія вчень про державу і право: [посібник для підготовки до іспитів]. Київ : ФОП Ліпкан О. С., 2010. 196 с.
5. Історія вчень про державу і право: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.; за ред. Г. Г. Демиденка, О. В. Петришина; Нац. юрид. академія ім. Я. Мудрого. Харків : Право, 2009. 251 с.
6. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: навч. посібник. Київ : Правова єдність, 2009. 310 с.
7. Крестовська Н. М. Теорія держави і права [Текст]: підручник: практикум: тести; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія», Одеський держ. ун-т внутр. справ. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 583 с.
8. Крестовська Н. М., Цвіркун О. Ф. Історія вчень про державу і право: Навчальний посібник. Харків: ТОВ «Одісей», 2008. 464 с.
9. Марчук В.П. Історія політичних і правових вчень: навч. посібник. Київ : Вид. дім «Персонал», 2009. 478 с.
10. Мироненко О.М. Історія вчень про державу і право: навч. посібник. Київ : Академія, 2010. – 454 с.
11. Мірошніченко М.І. Історія вчень про державу і право: [навч. посіб.]. Київ : Атіка, 2004. 223 с.

12. Осауленко О. І. Загальна теорія держави і права. Київ : Істина, 2007. 336 с.
13. Скакун О.Ф. Теорія права і держави [Текст]: підручник. Вид. 4-те, допов. і перероб. Київ : Правова єдність: Алерта, 2014. 524 с.
15. Теорія держави і права: підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. Ю. А. Ведерніков. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 468 с.
16. Теорія держави і права в тестових завданнях [Текст]: навч. посіб. / Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ; [уклад.: Наливайко Л. Р. та ін.] ; за заг. ред. Наливайко Л. Р. Дніпропетровськ – Київ, 2014. 357 с.
17. Теорія держави та права: [підручник]. Київ : ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 576 с.
18. Шульженко Ф. П. Історія політичних і правових вчень: [підруч.]. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 464 с.

Тема 11. Позитивізм як напрям політичних та правових вчень Європи XIX ст. (2 год.)

І. Питання для самоконтролю:

1. Умови виникнення філософського позитивізму.
2. Чому методологією буржуазних концепцій держави і права залишу XIX столітті залишався філософський позитивізм?
3. У якому сенсі позитивізм протистояв марксизму?
4. Основні риси філософського позитивізму.
5. Загальні риси і відмінності прагматизма і позитивізма.
6. Основні напрямки позитивізму та їх стисла характеристика.
7. Дайте мотивацію положення Є. Еріха про те, що «право вкорінене не в законах, а в суспільстві».

8. Визначте сутність соціал-дарвінізму. Хто вважається його родоначальником і чому?
9. Кому належить вислів: «перш індивіди служили для мети суспільства, а тепер суспільство має служити для цілей індивідів»? Як ви розумієте це положення?
10. Як ви розумієте визначення еволюції Г. Спенсером: «Еволюція є переходом від невизначеної, нескладної однорідності до певної, зв'язної різнорідності, що супроводжує розсіювання руху і інтеграцію матерії»?

II. *Теми для написання есе та рефератів.*

1. Різноманіття політико-правових доктрин, їх плюралізм у ХІХ столітті в Європі.
2. Різноманіття методологічних підходів до аналізу держави і права.
3. Концепції юридичного позитивізму: їх сутність та юридична техніка.
4. Етатистський позитивізм як напрям інтерпретації права як волі держави.
5. Соціологічний позитивізм: його сутність та основний предмет дослідження.
6. Антропологічний позитивізм про суб'єктів правотворчості.
7. Різновиди концепції природного права як альтернативи юридичному позитивізму.
8. Теорії «відродженого» природного права.
9. Теорія юридичного позитивізму (Дж. Остін).
10. Теорія нормативізму (Г. Кельзен).
11. Г. Спенсер – теоретик соціологічного позитивізму.

III. *Складіть стислий конспект одного з наступних питань:*

1. Тракткування значення законів позитивістми.
2. Етатистський позитивізм та його сучасне розуміння.
3. Умови виникнення соціологічного позитивізму.
4. Антропологічний позитивізм: історія і сучасність.

5. Погляди на державу і право Р. Ієрінга.
6. Порівняльна характеристика поглядів Р. Ієрінга, Т. Гоббса і І. Бента на щодо сутності держави і права.
7. Концепція прагматизму Р. Панда.
8. Аспекти сучасного права, за Р. Паундом.
9. Сучасні варіанти природного права.
10. Зв'язок патерналістської природи права і тоталітарного режиму правління.

IV. Проаналізуйте позитивістський напрямок:

- юридичний позитивізм (Дж. Остін, К. Бергбом);
- соціологічний позитивізм (Г. Спенсер, Р. Ієрінг, Л. Гумплович);
- нормативістська теорія Г. Кельзена.

Рекомендована література.

1. Безродний Є. Ф. Світова класична думка про державу і право: [навч. посібник]. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 397 с.
2. Бостан Л. М. Історія держави і права зарубіжних країн. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 672 с.
3. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу. Харків: Консум, 2004. 432 с.
4. Історія вчень про державу і право: [посібник для підготовки до іспитів]. Київ : ФОП Ліпкан О.С., 2010. 196 с.
5. Історія вчень про державу і право: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.; за ред. Г. Г. Демиденка, О. В. Петришина; Нац. юрид. акад. ім. Я. Мудрого. Харків : Право, 2009. 251 с.
6. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: навч. посібник. Київ : Правова єдність, 2009. 310 с.

8. Крестовська Н. М. Теорія держави і права [Текст]: підручник: практикум: тести; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія», Одес. держ. ун-т внутр. справ. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 583 с.
9. Крестовська Н. М., Цвіркун О. Ф. Історія вчень про державу і право: Навчальний посібник. Харків : ТОВ «Одісей», 2008. 464 с.
10. Марчук В.П. Історія політичних і правових вчень: навч. посібник. Київ : Вид. дім «Персонал», 2009. 478 с.
11. Мироненко О. М. Історія вчень про державу і право: навч. посібник. Київ : Академія, 2010. 454 с.
12. Мірошніченко М. І. Історія вчень про державу і право: [навч. посіб.]. Київ : Атіка, 2004. 223 с.
13. Осауленко О. І. Загальна теорія держави і права. Київ : Істина, 2007. 336 с.
14. Скакун О.Ф. Теорія права і держави [Текст]: підручник. Вид. 4-те, допов. і перероб. Київ : Правова єдність: Алерта, 2014. 524 с.
15. Теорія держави і права: підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. Ю.А. Ведерніков. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 468 с.
16. Теорія держави і права в тестових завданнях [Текст]: навч. посіб. / Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ; [уклад.: Наливайко Л. Р. та ін.]; за заг. ред. Наливайко Л. Р. Дніпропетровськ – Київ, 2014. 357 с.
17. Теорія держави та права: [підручник]. Київ : ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 576 с.
18. Шульженко Ф. П. Історія політичних і правових вчень: [підруч.]. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 464 с.

Тема 12. Політичні та соціально-правові витоки соціалістичної ідеологічної течії (2 год.).

I. Контрольні запитання для самоконтролю.

1. Що таке «кооперативне суспільство», за Е. Бернштейном? Як ви його співставите з тим, яке декларувалося теорією Р. Оуена?
2. Сутність «моральної свідомості» та «революційність політичних інтересів», за Е. Бернштейном. Порівняйте ці поняття.
3. Що є рушійними силами суспільно-політичного розвитку, за К. А. Сен-Сімоном? Чи згодні ви з думкою мислителя? Аргументуйте своє твердження.
4. Яку функцію виконували утопічні теорії в післяреволюційний період розвитку буржуазних відносин?
5. Які нові принципи кооперування суспільних дій виводить Р. Оуен? Як загалом ви розумієте поняття «кооперація діяльності»? Покажіть це на прикладі змісту, форм та засобів політичної діяльності.
6. Як би розумієте слова: «Утопія навчила людину жити майбутнім, вірити в нього»? А які політичні теорії заставили вірити ту ж саму людину в минуле чи в теперішній для неї стан буття?
7. Що таке комуністичне суспільство, за Ш. Фур'є? Систематизуйте критерії його визначення. Зробіть порівняльний аналіз їх з критеріями визначення буржуазного суспільства.
8. Що таке «робітничий комунізм» В. Вейтлінга? Чим він відрізняється від марксистського трактування сутності комунізму?
9. Що склало підвалини марксизму: платонізм? християнство? утопізм? ранньобуржуазний лібералізм? кантіанство? англійська економічна теорія? гегельянство? Чи може щось інше? Обґрунтуйте свою позицію.
10. В чому полягає сутність внутрішніх суперечностей політичної теорії марксизму? Доведіть на конкретних прикладах основних положень робіт К. Маркса та Ф. Енгельса.

II. Темы для написання есе:

1. Утопічний соціалізм ХІХ ст.: його витоки та значення.
2. Марксизм та австромарксизм: сутність та наслідки.

3. Передумови виникнення соціалістичних концепцій політики та влади:
4. Інтерпретація соціально-стратифікованого суспільства у Ф. Ласалю.
5. Соціально-політична доктрина Е. Бернштейна.
6. Політичні і правові погляди К. Каутського.
7. Сутність кризи цивілізаційного процесу, за Ф. Ніцшею та О. Шпенглером.
8. Марксистське трактування сутності комунізму.
9. Політичні витoki соціалістичної ідеологічної течії.
10. Соціально-правові витoki соціалістичної ідеологічної течії.
11. Яка найхарактерніша риса вчення соціалістів-утопістів кінця ХУІІ – першої половини ХІХ ст.?
12. На які стадії поділяв розвиток людського суспільства А. Сен-Сімон?
13. Що, на думку Ш. Фур'є, є рушійною силою соціального прогресу?
14. Що було суспільним ідеалом у вченні Р. Оуена?
15. Що стало світоглядною основою марксистського політико-правового вчення?
16. погоджуєтесь ви чи заперечуєте, що ідеї ідеального суспільного устрою в теоріях утопічного соціалізму і комунізму були дійсно утопічними? Доведіть свою точку зору.

ІІІ. Дайте визначення поняттям:

Утопічний соціалізм, марксизм, австромарксизм, соціалізм, комунізм, соціально-стратифіковане суспільство, формація, цивілізація.

Рекомендована література.

1. Демиденко Г. Г. Історія вчень про державу і право. Харків : Консум, 2010.
2. Історія вчень про державу і право: Хрестоматія для юридичних вищих навчальних закладів і факультетів / Уклад., заг. ред. Г. Г. Демиденка. 3-тє вид. і змін. Харків : Право, 2005.
3. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право. Навч. посібник. Одеса : Юридична література, 2009.

4. Михайлюк В. І. Історія політичної і правової думки в Україні (опорні конспекти). Тернопіль, 2008.
5. Націоналізм. Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ, 2000.
6. Олексик Х. М. Історія вчень про державу і право: конспект лекцій. Ужгород : ЗакДУ, 2010.
7. Орленко В. В. Історія вчень про державу і право: Посібник для підготовки до іспитів. Київ : Вид-во Паливода А.В., 2007.
8. Рікер П. Ідеологія та утопія: Пер. з англ. Київ : Дух і літера, 2006. 360 с.
9. Хрестоматія з історії політичних вчень: Посібник / Упоряд. та автор коментарів Уривалкін О. М. Київ : Дакор, КНТ, 2008.
10. Шумпетер Й. Капіталізм. Соціалізм. Демократія. Київ, 2000.

Тема 13. Соціально-політичні та правові погляди марксистів (2 год.).

I. Дискусійні питання:

1. «Міф, утопія та реальність» у марксизмі. Як ви розумієте цей логічний ряд? Докажіть свої аргументи позиціями першоджерел.
2. Філософ М. Бердяєв писав: «Комунізм, згідно зі своєю ідеєю, хотів би утвердити не лише справедливість, але й братерство у людських відносинах. Але наївно і слушно думати, що братерство між людьми може бути здійснено шляхом зовнішньої, примусової соціальної муштри, шляхом звички. Для цього необхідна дія глибинних духовних сил». Чи згодні ви з такою думкою? Аргументуйте свою відповідь.
3. Що склало підвалини марксизму: платонізм? християнство? утопізм? ранньобуржуазний лібералізм? кантіанство? англійська економічна теорія? гегельянство? чи може щось інше? Докажіть свою думку.
4. Чим відрізняється концепція рівності та справедливості, яку декларує теорія марксизму та яку проголошують Т. Гоббс та Дж. Локк?
5. Чим відрізняється концепція рівності та справедливості, яку декларує теорія марксизму та яку проголошують Т. Гоббс та Дж. Локк?

6. В чому сутність теорії розподілу влад у марксизмі? Дайте їй порівняльний аналіз з попередніми теоретичними напрацюваннями вліб'єралізму та консерватизму.
7. Соціальна структура та політика: визначте зв'язок між ними. Основу чого складають ці поняття в марксизмі?
8. Що таке політична партія, за теорією марксизму? Які її функції у політичній системі?
9. Яким чином у марксизмі пов'язані філософія та теорія політики? Це традиція чи новація? Яким насправді, на вашу думку, є цей зв'язок?
10. Що, на думку К. Маркса і Ф. Енгельса, було причиною виникнення держави?
11. Чим зумовлювалося критичне ставлення Е. Бернштейна до революції і диктатури пролетаріату?
12. Що було соціальним ідеалом В. Леніна?
13. У чому полягає головний внесок В. Леніна у вчення марксизму?
14. Як ви ставитесь до твердження В. Леніна, що диктатура пролетаріату – це найвища форма демократії? Обґрунтуйте вашу точку зору.
15. Чому радянська юридична наука відмовилася від поділу права на приватне та публічне?
16. Прокоментуйте вислов М. Лаціса – відомого діяча Жовтневої революції, члена ВЧК: «Мы истребляем буржуазию как класс. Не ищите на следствии материала и доказательств того, что обвиняемый действовал делом или словом против советской власти. Первый вопрос, который вы должны ему предложить, какого он происхождения, воспитания, образования или профессии. Эти вопросы и должны определить судьбу обвиняемого. В этом смысл и сущность красного террора».
17. Дайте тлумачення принципу «соціалістичної законності». Чим відрізняється вказаний принцип за змістом і значенням від принципу верховенства права?

18. Розташуйте, аргументуючи свої думки, ці поняття в систему логіки цінностей у марксизмі: «релігія», «ідеологія», «людина», «економіка», «право», «мистецтво», «клас», «держава», «партія», «громадянське суспільство», «революція», «гуманізм», «нація». Як би ви продовжили цей ряд?

II. Робота з першоджерелами:

1. Яку систему розподілу влад пропонують теорії марксизму? Аргументуйте свою відповідь положеннями з творів авторів, що сповідували такі ідеї.
2. В чому сутність внутрішніх суперечностей політичної теорії марксизму? Доведіть на конкретних прикладах основних положень робіт К. Маркса та Ф. Енгельса.
3. Як ви розумієте слова Ф. Енгельса: «Принижуюча жадоба була рушійною силою цивілізації від її першого і до сьогоднішнього дня; ще раз багатство і три рази багатство, багатство не суспільства, а цього окремого індивіда було її єдиною визначальною метою». Чи згодні ви з такою аргументацією?
4. Які проблеми політичної теорії досліджує К. Маркс в роботі «Капітал»? Чи мають ці проблеми практичне значення у сучасний час?
5. Поясніть, як ви розумієте слова К. Маркса та Ф. Енгельса («Німецька ідеологія»): «Таким чином, розуміння історії визначається тим, що виходячи безпосередньо саме з матеріального виробництва реального життя, розгляду піддається дійсний процес виробництва та розуміється поєднання з даним способом виробництва породженої ним форми спілкування – тобто громадянського суспільства на його різних стадіях – як основи всієї історії, потім необхідно показати діяльність громадянського суспільства в сфері державного життя, а також пояснити, виходячи з цього, всі різні теоретичні нагромадження форм свідомості, релігію, філософію, мораль і т. п., та відслідкувати процес їх виникнення на цій основі, дякуючи чому, звичайно, можна зобразити увесь процес в цілому (а тому також і взаємодію між його різними сторонами). Це розуміння історії, на відміну від ідеалістичного...

пояснює не практику з ідей, а утворення ідейного сенсу з самої матеріальної практики і, виходячи з цього, дає можливість сформулювати висновок... – що не критика, а революція є рушійною силою історії...». Чи згодні ви з такою позицією? Чому?

Рекомендована література.

1. Демиденко Г. Г. Історія вчень про державу і право. Харків: Консум, 2010.
2. Історія вчень про державу і право: Хрестоматія для юридичних вищих навчальних закладів і факультетів / Уклад., заг. ред. Г. Г. Демиденка. 3-тє вид. і змін. Харків: Право, 2005.
3. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: навч. посібник. Одеса : Юридична література, 2009.
4. Маркс К. Капітал. Соч. В 3-х томах. Москва, 1986.
5. Націоналізм. Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ, 2000.
6. Олексик Х. М. Історія вчень про державу і право: конспект лекцій. Ужгород : ЗакДУ, 2010.
- 7 Хрестоматія з історії політичних вчень: Посібник / Упоряд. та автор коментарів Уривалкін О. М. Київ : Дакор, КНТ, 2008.
8. Шумпетер Й. Капіталізм. Соціалізм. Демократія. Київ, 2000.

Тема 14. Анархічна політична та правова думка (2 год.).

I. Тестові завдання.

1. Ідея суспільно-економічних формацій лежала в основі:

а) лібералізму;	в) марксизму;
б) соціалізму-утопізму;	г) анархізму.

2. Ідея світової пролетарської революції лежала в основі:

а) лібералізму;	в) марксизму;
б) соціалізму-утопізму;	г) анархізму.

3. Хто спробував реалізувати ідеї марксизму на практиці і побудувати пролетарську державу у формі Республіки Рад під керівництвом комуністичної партії?

а) В. Ленін;

в) К. Маркс;

б) Й. Сталін;

г) М. Бакунін.

4. Кому належить думка про те, що відмирання держави пройде не через її ослаблення, а через її посилення внаслідок знищення залишків класів і боротьби з оточуючими капіталістичними державами; в міру просування до соціалізму класова боротьба зростає?

а) В. Леніну;

в) К. Марксу;

б) Й. Сталіну;

г) М. Бакуніну.

5. Кого вважають засновником соціал-демократичної течії в робітничому русі?

а) В. Леніна;

в) К. Маркса;

б) Ф. Лассаля;

г) М. Бакуніна.

6. Хто висунув ідею створення соціальної держави на засадах загального виборчого права, яка покликана організувати й об'єднувати суспільство на боротьбу з природою, бідністю та спрямовувати його до свободи?

а) В. Ленін;

в) К. Маркс;

б) Ф. Лассаль;

г) М. Бакунін.

7. Хто вважається засновником анархізму?

а) П. Прудон;

в) К. Маркс;

б) Ф. Лассаль;

г) М. Бакунін.

8. Кому належить думка про те, що суть соціальної революції полягає в ліквідації політичної конструкції – держави і права («Управління людей людьми є рабство»).

а) П. Прудону;

в) К. Марксу;

б) Ф. Лассалю;

г) М. Бакуніну.

9. Хто з названих діячів не був анархістом?

а) П. Прудон;

в) М. Штірнер;

б) Ф. Лассаль;

г) М. Бакунін.

II. Темы для написання есе.

1. Російський анархізм в Європі та його відмінності від анархізму класичного типу.
2. Анархізм: сутність, прояви, різновиди.
3. Сучасний анархізм: теоретичне обґрунтування і практичне втілення.

III. Питання для самоконтролю.

1. Співставте основні теоретичні положення марксизму та анархізму. В чому їх подібність, у чому різниця? Як би ви їх класифікували – як теорії лібералізму чи консерватизму?
2. Які моделі політичної системи відстоюють теорії лібералізму, консерватизму, марксизму, анархізму та ін? Порівняйте їх.

Рекомендована література

1. Демиденко Г. Г. Історія вчень про державу і право: Курс лекцій. Харків, 2001.
2. Жоль К. К. Філософія і соціологія права: Навчальний посібник. Київ, 2000.
3. Історія розвитку політичної думки: Курс лекцій / В. В. Мадіссон, Л. І. Ларченко, В. П. Степіко та ін. Київ, 1996.

4. Історія політичної думки: підручник / за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : Новий Світ-2000, 2016. 1000 с.
5. Нерсисянц В.С. История политических и правовых учений: Учебник для вузов. Москва, 2007.
6. Мірошніченко М. І., Мірошніченко В. І. Історія вчень про державу і право: Навчальний посібник. Київ, 2001.
7. Світова класична думка про державу і право: Навчальний посібник / Є. Ф. Безродний, Г. К. Ковальчук, О. С. Масний. Київ, 1999.
8. Шульженко Ф. П., Андрусак Т. Г. Історія політичних і правових вчень. Київ, 1999.
9. Шульженко Ф. П., Наум М. Ю. Історія вчень про державу і право: Курс лекцій. Київ, 1997.

Тема 15. Вчення про природне право (2 години).

I. Складіть стислий конспект одного з наступних питань за темою:

1. Політико-правова ідеологія Джерарда Уінстенлі про природне право і його проект конституції комуністичної держави («Закон свободи»).
2. Зробіть порівняльний аналіз теорії «природного суверенітету» Ж.-Ж. Руссо та теорії «державного суверенітету» Ж. Бодена.
3. Покажіть схематично розуміння структури політичного та позаполітичного поля буття людини, за концептуальними підходами Дж. Локка та Т. Гоббса.
4. Розкрийте механізм трансформації природних прав та політико-правові норми в теоріях ранньобуржуазного лібералізму.
5. Поясніть сутність дії принципу історизму в теоріях природного права.

II. Темі рефератів:

1. Особливості ранніх буржуазних революцій і їх відображення в політико-правовій ідеології.

2. Загальна характеристика буржуазного юридичного світогляду, теорії природного права і теорії суспільного договору.
3. Вчення Гуго Гроція про державу і право.
4. Вчення про суверенітет державної влади.
5. Політичне вчення Баруха (Бенедикта) Спінози. Вчення про невідчужувані права громадян і межах державної влади.
6. Спіноза про природне право і форми держави.
7. Політичне і правове вчення Томаса Гоббса. Особливості його теорії природного права і договірної походження держави («Про людину», «Про громадянина», «Левіафан»).
7. Політико-правова ідеологія «індепендентів» (Джон Мільтон, Олджернон Сідней).
8. Політико-правова ідеологія «левеллерів».
9. Джон Лільберн про організацію державної влади і про законність. Особливості його теорії народного суверенітету («Народна угода»).
10. Політико-правова ідеологія Джерарда Уінстенлі про природне право і його проект конституції комуністичної держави («Закон свободи»).
11. Обґрунтування класового компромісу 1688 в Англії в політико-правовому вченні Джона Локка («Два трактати про правління»).
12. Особливості теорії розподілу влади та її сучасне тлумачення.

Рекомендована література

1. Гегель Г.Ф. Філософія права. Київ, 1999.
2. Гельвецій. Про розум. Київ, 1994.
3. Джордж Г. Себайн, Томас Л. Торсон. Історія політичної думки. Київ : Основи, 1997.
4. Локк Дж. Два трактати про правління. Твори в 3-х тт. Т. 3. Київ, 1998.
5. Монтеск'є Ш.-Л. Про дух законів. Избранные произведения. Москва, 1956.
6. Руссо Ж.-Ж. Общественный договор чи принципи політичного права. Трактати. Київ, 1998.

7. Токвиль А. де. Демократія в Америці. Київ, 1994. 432 с.

**Тема 16. Політико-правові ідеї солідаризму та інституціоналізму
(2 год.).**

I. Складіть стислий конспект одного з наступних питань.

1. Інституціональний напрям політологічних досліджень.
2. Основні засади та характеристика інституціоналізму.
3. Визначення інститутів у роботах французьких дослідників.
3. Неоінституціоналізм Д. Норта, Д. Марча та Й. Ольсена.
4. Трактатування поняття «інститут» Морісом Оріу та його відмінні ознаки.
5. Персоніфіковані й неперсоніфіковані політичні інститути та їх значення у політичній практиці.
6. Концепція ідеї права як основного чинника інституціоналізації влади Ж. Бюрдо.
7. Основні складові конструкції «інституту» Мориса Дюверже.
8. Вільфредо Парето – інтелектуальний лідер європейського солідаризму.
9. Серній Левицький – головний ідеолог російського солідаризму.
10. Види солідарності – природна і фактична, за Леоном Буржуа.

II. Питання для самоконтролю:

1. Що є джерелом інституціональних змін? Чому?
2. Головні фактори, що ведуть до збереження неефективних правил гри в політиці (за Д. Нордом).
3. Чому саме у Франції солідаризм набув значного поширення?
4. Чому, на думку Л. Дюгі, співпраця класів у процесі поділу праці призведе до подолання тіньових сторін капіталізму мирним шляхом, без революцій? Чи згодні ви з цим твердженням? Обґрунтуйте свою позицію.

5. Хто визначив норму соціальної справедливості у такий засіб: «не робити нічого, що порушує соціальну справедливість, і робити все можливе для її реалізації та збільшення». Чи згодні ви з цим? Чому?
6. За твердженням Л. Дюгі, соціальна норма солідарності становить основу всього об'єктивного права. Як ви це розумієте?
7. Чому, за теорією Л. Дюгі, уряд і держава – поняття тотожні. Чи згодні ви з цим? Чому?
8. Основні постулати теорії солідаризму.

III. Темы для написання есе чи рефератів:

1. Е. Дюркгейм – родоначальний школи французького «соціального інституціоналізму».
2. Інституціональний підхід – домінуюча методологічна традиція в США та Великій Британії.
3. Робота Моріса Оріу «Теорія інституту й її основи».
4. Неоінституціоналізм Д. Норта, Д. Марча та Й. Олсена.
5. Робота Дугласа Норта «Інститути, інституційні зміни та функціонування економіки».
6. Причини становлення та розвитку солідаризму.
7. Концепція солідаризму Е. Дюркгейма.
8. Політична теорія Л. Дюгі.
9. Солідаризм як стратегія мобілізації соціуму в період серйозних криз або загроз.
10. Концепція солідаризму Е. Дюркгейма.
11. Політико-правове вчення солідаризму Леона Дюгі.
12. Новий інституціоналізм як самостійна теоретико-методологічна парадигма.

Рекомендована література

1. Дюверже М. Політичні партії. Київ, 2007. 544 с.

2. Дюркгейм Є. Про розподіл суспільної праці. Київ, 2007. 69 с.
3. Кирилук Ф. М. Новітня політологія: [навч. посібник]. Київ : Центр навчальної літератури, 2009. 564 с.
4. Попкова Т. В. Солідарність і солідаризм як соціальна і наукова проблема. Нові дослідження. 2013. № 1. URL : http://www.tuva.asia/journal/issue_17/5967-popkova.html
5. Романюк А. Новий інституціоналізм та поняття інституту в політичній науці. URL : <http://politolog.at.ua/publ/1-1-0-12>
5. Сендеров В. Солидаризм – третій путь Европы? Новый мир. 2003. № 2. URL : http://magazines.russ.ru/novy_i_mi/2003/2/send.html

Тема 17. Політико-правові ідеї в наукових теоріях, ідеологічних течіях і рухах у країнах Західної Європи і США (2 год.).

I. Складіть стислий конспект з одного з наступних питань:

1. Загальна характеристика стану розвитку правової і політичної думки в Західній Європі.
2. Основні напрямки політичних і правових досліджень у сучасні часи.
3. Два типи праворозуміння: природно-правова думка і легістський неопозитивізм.
4. Конструкція природного права і принцип права Рудольфа Штаммлера.
5. Ганс Кельзен – засновник легістського неопозитивізму. Його нормативістська теорія права та основні підходи до будови теорії держави.
5. Соціологічна юриспруденція: сутність та основні напрями.
6. Теорія «Живого права» Євгена Ерліха.
7. «Соціальне право», за Георгієм Гурвичем.
8. «Інструментальний» підхід Роско Паунда до права.

9. Правовий «реалізм» і «неореалізм» у скандинавській і американській школах права.
10. Теорії еліт, бюрократії і технократії (В. Парето, Г. Моска, А. Бентлі, Д. Бернхем).

II. Темы для написання есе чи рефератів:

1. Зростання впливу соціалістичних ідей на західноєвропейську політичну думку початку ХХ ст.
2. Новий лібералізм в Англії. Вчення про загальну волю Джона Хобсона. «Теорія держави загального благоденства» (50–70 роки).
3. Подальший розвиток теорії соціальної держави.
4. Теорія плюралістичної демократії 60-70 рр.
5. Англійський консерватизм на початку ХХ ст.
6. Ідея економічного лібералізму.
7. Антитоталітаризм Карла Поппера.
8. Політико-правова думка Франції. Соціально-позитивістське правознавство.
9. Теорія відродження природного права. Ідеї дуалізму природного і позитивного права.
10. Політико-правові концепції соціал-демократії. Ідея «демократичного», «гуманного» соціалізму, «народного капіталізму» (Г. Ласкі, Дж. Стречі, К. Реннер, Б. Піттерман та ін.).
11. Витоки політико-правової ідеології німецького націонал-соціалізму. Фашистська доктрина влади і держави. Право в націонал-соціалістичному праворозумінні.
12. Неолібералізм, консерватизм і постмодернізм у вченнях про державу і право.
13. Концепція протистояння цивілізацій (С. Гантінгтон).
14. Політичні і правові погляди сучасної соціал-демократії.

15. Ідеї і концепції минулого про право і державу – підґрунтя сучасного правознавства, методологічна основа його розвитку.

III. Дайте визначення поняттям:

Соціал-демократизм, лібералізм, консерватизм, неолібералізм, модернізм, постмодернізм, націонал-соціалізм, фашизм, націонал-соціалізм, «демократичний соціалізм, «гуманний» соціалізм, «народний капіталізм», антитоталітаризм, природне право, позитивне право.

Рекомендована література.

1. Енциклопедія політичної думки. Київ: Дух і Літера, 2000. 472 с.
2. Історія розвитку політичної думки: Курс лекцій / В. В. Мадіссон, Л. І. Ларченко, В. П. Степіко та ін. Київ, 1996.
3. Історія політичної думки: навч. енцикл. словник-довідник для студентів вищ. навч. закл. / за заг. ред. Н. М. Хоми [В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]. Львів : Новий Світ-2000, 2014. 766 с.
4. Історія політичної думки: підручник / за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів: «Новий Світ-2000», 2016. 1000 с.
5. Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера: Пер. з нім. Київ, 2002.
6. Міл Дж.С. Про свободу. Роздуми про представницьке врядування. Київ, 2001.
7. Монтеск'є Ш.-Л. Про дух законів. Невичерпність демократії. Київ, 1994.
8. Наумкіна С. М. Ноель-Нойман Елізабет. Історія політичної думки : навчальний енциклопедичний словник-довідник для студентів вищ. навч. закл. / За заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : Новий Світ – 2000, 2014. С. 483–484 (всього 766 с.)
9. Наумкіна С.М. Оппенгеймер Франц. Історія політичної думки: навчальний енциклопедичний словник-довідник для студентів вищ. навч. закл. / За заг. ред. Н. М. Хоми. Львів: Новий Світ – 2000, 2014. С. 495–496.

10. Наумкіна С.М. Сучасні «західні» та «східні» революції: класична складова і особливості здійснення. Актуальні проблеми політики: Зб. наукових праць. Вип. 56. Одеса : Фенікс, 2015. С. 173–181.
11. Наумкіна С. М. Модернізаційний розвиток сучасних країн: демократичні та авторитарні проекти. Ціннісний вимір політичної діяльності: сепаратизм та війна як продовження політики: Збірник наукових праць / Редколегія: Ю. М. Бардачов, Ф. Г. Семенченко, Ю. О. Ватуля та ін. Херсон: вид-во ПП Вишемирський В. С., 2016. 180 с. С. 39–42.
11. Наумкіна С. М. Аналіз основних концепцій ролі моральних чинників у парадигмі політичного розвитку. Науковий часопис. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Вип. 1. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. С. 44-49.
12. Ніцше Ф. Так казав Заратустра. Жадання влади. Київ, 1993.
13. Ортега-і-Гасет Хосе. Бунт мас. Вибрані твори. Київ, 1994.
14. Поппер Карл. Відкрите суспільство та його вороги. У 2-х т. Київ, 1994.
15. Рікер П. Право і справедливість. Київ, 2002.
16. Юркевич П. Історія філософії права; Філософія права; Філософський щоденник. Вид. друге. Київ, 2000.

Тема 18. Політична та правова думка часів Київської Русі (2 год.).

І. Тестові завдання:

- 1. Однією з центральних політичних проблем періоду Київської Русі було:**
  - а) Питання взаємовідносин світської і церковної влади;
  - б) Питання державного суверенітету;
  - в) Питання народного самовизначення;
  - г) Питання національного суверенітету.

- 2. Хто вважається родоначальником концепції богоугодного володаря з ідеєю династичного правління:**

- а) Данило Галицький;
- б) Феодосій;
- в) Петро Могила;
- г) Пилип Орлик.

3. Хто був автором першої православної доктрини династичного князювання, яка розкрита у праці «Повість временних літ»:

- а) Данило Галицький;
- б) Нестор-літописець;
- в) Петро Могила;
- г) Пилип Орлик.

4. Який твір вважається першим політичним трактатом Київської Русі:

- а) Конституція Пилипа Орлика;
- б) Березневі статті;
- в) Слово про закон і благодать;
- г) Слово о полку Ігоревім.

5. У якому документі Київської Русі було закріплено офіційну політико-правову ідеологію тих часів, викладено норми, що регулювали ранньофеодальні відносини, зміцнювали князівську владу, вирішували питання власності встановлювали відповідальність за протиправні діяння:

- а) Гадяцький договір;
- б) Березневі статті;
- в) Конституція Пилипа Орлика;
- г) Руська Правда.

6. Який документ періоду Київської Русі започаткував формування інституту права і добу формування правосвідомості русичів:

- а) Гадяцький договір;
- б) Березневі статті;
- в) Конституція Пилипа Орлика;
- г) Руська Правда.

7. Найпримітнішою рисою кодифікованого збірника «Руська Правда» є:

- а) Відсутність смертної кари;
- б) Наявність жорстоких покарань;
- в) Заподіяння каліцтва;
- г) Наявність смертної кари.

8. Статті якого документа періоду Київської Русі захищають честь, гідність людини, що свідчить про визнання в державі особистості, автономності індивіда:

- а) Гадяцький договір;
- б) Березневі статті;
- в) Конституція Пилипа Орлика;
- г) Руська Правда.

9. Ідею єдинодержавності започаткував перший київський митрополит:

- а) Данило Галицький;
- б) Іларіон;
- в) Петро Могила;
- г) Пилип Орлик.

10. В якому творі періоду Київської Русі вперше висловлена думка про виникнення держави на основі суспільного договору між народом і князем:

- а) Гадяцький договір;
- б) Березневі статті;

- в) Конституція Пилипа Орлика;
- г) Слово про полк Ігоревий.

11. Відповідно до положень Литовського Статуту:

- а) Католицизм проголошувався єдиною державною релігією;
- б) Православ'я проголошувалося єдиною державною релігією;
- в) Проголошувалась свобода віросповідання;
- г) Питання релігії не обговорювались.

12. Найважливішим правовим принципом Литовських Статутів був:

- а) Принцип недопустимості арешту без законних підстав;
- б) Принцип аналогії;
- в) Принцип солідаризму;
- г) Принцип об'єктивності.

13. Друга редакція Литовських статутів датується ... роком:

- а) 1491;
- б) 1444;
- в) 1566;
- г) 1456.

14. Найважливішим правовим принципом Литовських Статутів був:

- а) Принцип недопустимості покарання без суду;
- б) Принцип аналогії;
- в) Принцип солідаризму;
- г) Принцип об'єктивності.

15. Основою для створення Литовських статутів слугувала:

- а) «Руська правда»;
- б) «Некрономікон»;

- в) Конституція Пилипа Орлика;
- г) Судебник Казимира IV.

16. Автором першого політичного трактату «Слово про закон і благодать»

був:

- а) Іларіон;
- б) Казимир IV;
- в) Данило Галицький;
- г) Петро Могила.

17. Станіслав Оріховський був прихильником:

- а) Природного права;
- б) Позитивістського праворозуміння;
- в) Теорії інтегративної юриспруденції;
- г) Легістського праворозуміння.

II. Зробіть завдання:

1. Виписати головні політичні та правові ідеї трактату «Слово про закон і благодать».
2. Визначити основні ідеї «Слова про полк Ігоревий».
3. Надати оцінку документу «Руська правда» та визначити його значення у час виникнення.
4. Визначити основні положення «Повчання» Володимира Мономаха та їх значення.

III. Теми для написання есе.

1. Витоки та особливості формування і розвитку правової та політичної думки на Русі.
2. Правові і державницькі уявлення в літописних джерелах.
3. «Руська правда» та її вплив на розвиток ідей про право і державу.

4. Роздробленість держави в Київській Русі та її вплив на правову і державницьку думку в новоутворених державах.
5. Погляди Ярослава Осмомисла і Данила Галицького на суспільство, державу та особу князя.
6. Станіслав Оріховський – видатний український мислитель.

Рекомендована література.

1. Безродний Є. Ф., Ковальчук Г. К., Масний О. С. Світова класична думка про державу і право : Навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 1999.
2. Демиденко Г.Г. Історія вчень про державу і право. Харків : Консум, 2010.
3. Демиденко Г.О., Петришина О.В. Історія вчень про державу і право. Навч. посібник для дистанційного навчання. Київ : Ун-т «Україна», 2004. 210 с.
4. Історія вчень про державу і право: Хрестоматія для юридичних вищих навчальних закладів і факультетів / Уклад., заг. ред. Г. Г. Демиденка. 3-тє вид. і змін. Харків : Право, 2005.
5. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право. Навч. посібник. Одеса : Юридична література, 2009.
6. Михайлюк В. І. Історія політичної і правової думки в Україні (опорні конспекти). Тернопіль, 2008.
7. Націоналізм. Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ, 2000.
9. Олексик Х. М. Історія вчень про державу і право: конспект лекцій. Ужгород : ЗакДУ, 2010.
8. Салтовський О. І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ сторіччя). Київ : Вид-во Парапан, 2002. 396 с.
9. Трофанчук Г. І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник для дистанційного навчання. Київ : Ун-т «Україна», 2004.
10. Хома Н. М. Історія політичних і правових вчень. Львів, 2002.
11. Хрестоматія з історії політичних вчень: Посібник / Упоряд. та автор коментарів Уривалкін О. М. Київ : Дакор, КНТ, 2008.

Тема 19. Доба Козацтва та внесок українських просвітників в розвиток української політичної та правової думки (2 год.)

I. Складіть короткий конспект на одну з представлених тем:

1. Гуманістичні і реформаційні ідеї в Україні XVI – початку XVII ст., їх зв'язок з духовною культурою Західної Європи.
2. Ідеї про право і державу в українській полемічній літературі.
3. Правові та політичні погляди Івана Вишенського.
4. Ідеї про право і державу в творах Петра Могили.
5. Погляди Богдана Хмельницького на державу і право.

II. Теми для написання есе або рефератів:

1. Проект «Гадячського трактату» про федерацію держав І. Виговського і Ю. Немировича.
2. Гетьман Іван Мазепа, його політико-правові погляди.
3. Проект першої конституції України «Вивід прав України» Пилипа Орлика. Природні права українських козаків, конституційні принципи і механізм державної влади.
4. Погляди на природне право, громадські і канонічні закони, судову владу Михайла Козачинського.
5. Ідеї просвітництва в Україні.
6. Твори Г. Сковороди. Людина, право і держава у його філософсько-етичному вченні.
7. Правові та політичні погляди Я. Козельського.

III. Виконайте у письмовій формі завдання:

1. Випишіть головні політичні та правові ідеї Конституції Пилипа Орлика.
2. Випишіть основні положення Гадяцького трактату та охарактеризуйте їх.

3. Визначте основні положення першого українського міжнародно-правового документу «Вивід прав України».

4. Випишіть основні політико-правові ідеї «Історії Русів».

Рекомендована література.

1. Безродний Є. Ф., Ковальчук Г. К., Масний О. С. Світова класична думка про державу і право: Навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 1999.
3. Демиденко Г. Г. Історія вчень про державу і право. Харків : Консум, 2010.
4. Демиденко Г. О., Петришина О. В. Історія вчень про державу і право. Навч. посібник для дистанційного навчання. Київ : Ун-т «Україна», 2004. 210 с.
5. Історія вчень про державу і право: Хрестоматія для юридичних вищих навчальних закладів і факультетів / Уклад., заг. ред. Г. Г. Демиденка. 3-тє вид. і змін. Харків: Право, 2005.
6. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право : навч. посібник. Одеса: Юридична література, 2009.
7. Михайлюк В. І. Історія політичної і правової думки в Україні (опорні конспекти). Тернопіль, 2008.
8. Націоналізм. Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ, 2000.
9. Олексик Х. М. Історія вчень про державу і право: конспект лекцій. Ужгород : ЗакДУ, 2010.
10. Салтовський О. І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ сторіччя). Київ : Вид -во Парапан, 2002. 396 с.
11. Трофанчук Г. І. Історія вчень про державу і право: навч. посібник для дистанційного навчання. Київ : Ун-т «Україна», 2004.
12. Хома Н. М. Історія політичних і правових вчень. Львів, 2002.
12. Хрестоматія з історії політичних вчень: Посібник / Упоряд. та автор коментарів Уривалкін О. М. Київ : Дакор, КНТ, 2008.

Тема 20. Українська політико-правова думка в ХІХ ст. (2 год.).

I. Темати для написання рефератів:

1. Особливості розвитку політичної і правової думки України в ХІХ ст.
2. Ідеї про державу і право декабристів України і Росії.
3. Конституційний проект Павла Пестеля «Руська Правда» – основний документ Південного суспільства декабристів.
4. Конституційні проекти Микити Муравйова.
5. Федеративно-демократичні ідеї Товариства об'єднаних слов'ян та їх ставлення до програми Південного товариства.
6. Політична програма Кирило-Мефодіївського товариства.
7. Ідея союзу слов'янських держав.
8. Тарас Шевченко як основоположник політико-правової ідеології революційної демократії в Україні.
9. Ідеї теорії природного права. «Праведний закон».

II. Складіть стислий конспект з наступних тем:

1. Розробка ідеї демократичної республіки українськими мислителями. Пошуки її витоків у Запорізькій Січі.
2. Погляди на федерацію як засіб державно-правового врегулювання національного питання.
3. Політико-правове вчення М. Драгоманова.
4. Філософія права П. Юркевича.
5. Погляди на суспільство, державу і право І. Франка. І. Франко про самостійну українську державу.
6. Правові та політичні і погляди В. Подолинського та М. Ковалевського.

III. Надайте порівняльну характеристику основним ідеологічним течіям української політико-правової думки ХІХ ст.

Рекомендована література.

1. Безродний Є. Ф., Ковальчук Г. К., Масний О. С. Світова класична думка про державу і право: Навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 1999.
2. Демиденко Г. Г. Історія вчень про державу і право. Харків : Консум, 2010.
3. Демиденко Г. О., Петришина О. В. Історія вчень про державу і право. Навч. посібник для дистанційного навчання. Київ : Ун-т «Україна», 2004. 210 с.
4. Дністрянський С. Загальна наука права і політики. Львів : Український католицький університет, 2019. 428 с.
5. Історія вчень про державу і право: Хрестоматія для юридичних вищих навчальних закладів і факультетів / Уклад., заг. ред. Г. Г. Демиденка. 3 вид. зі змін. Харків : Право, 2005.
6. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право : навч. посібник. Одеса: Юридична література, 2009.
7. Михайлюк В. І. Історія політичної і правової думки в Україні (опорні конспекти). Тернопіль, 2008.
8. Націоналізм. Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ, 2000.
9. Олексик Х. М. Історія вчень про державу і право: конспект лекцій. Ужгород : ЗакДУ, 2010.
10. Салтовський О. І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ сторіччя). Київ : Вид-во Парапан, 2002. 396 с.
11. Трофанчук Г. І. Історія вчень про державу і право: навч. посібник для дистанційного навчання. Київ : Ун-т «Україна», 2004.
12. Хома Н. М. Історія політичних і правових вчень. Львів, 2002.
13. Хрестоматія з історії політичних вчень: Посібник / Упоряд. та автор коментарів Уривалкін О. М. Київ : Дакор, КНТ, 2008.

Тема 21. Розвиток української політико-правової думки у ХХ ст. (2 год.)

І. Теми написання рефератів:

1. Українські національно-демократичні і націоналістичні політико-правові доктрини ХХ ст.
2. Правові та політичні ідеї української національної демократії. М. Грушевський, Д. Дорошенко, С. Петлюра.
3. Правові і державницькі ідеї українського націоналізму. М. Міхновський, Д. Донцов.
4. Суспільно-політичні та правові погляди українських націонал-комуністів. В. Винниченко, М. Скрипник, М. Хвильовий.
5. Політико-правові ідеї націонал-соціалізму.
6. Зародження новітніх поглядів і підходів у розвитку політичної та правової думки післявоєнної української еміграції.
7. «Заповіт борцям за визволення України» В. Винниченка та його значення.
8. Політико-правові ідеї І. Лисяка-Рудницького.

II. Темати написання есе (Виберіть мислителя за власним бажанням):

1. Суспільно-політичні та правові погляди українських дисидентів-шістдесятників (І. Дзюба, В. Чорновіл, В. Мороз, В. Стус, П. Григоренко та ін.).
2. Політико-правові погляди української Гельсінгської Групи (М. Руденко, О. Мешко, О. Бердник, Л. Лук'яненко, Ш. Кандиба, О. Тихий).

Рекомендована література.

1. 1. Безродний Є. Ф., Ковальчук Г. К., Масний О. С. Світова класична думка про державу і право: Навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 1999.
3. Демиденко Г. Г. Історія вчень про державу і право. Харків : Консум, 2010.
4. Демиденко Г. О., Петришина О. В. Історія вчень про державу і право. Навч. посібник для дистанційного навчання. Київ : Ун-т «Україна», 2004. 210 с.

5. Історія вчень про державу і право: Хрестоматія для юридичних вищих навчальних закладів і факультетів / Уклад., заг. ред. Г. Г. Демиденка. 3-тє вид. і змін. Харків: Право, 2005.
6. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право : навч. посібник. Одеса: Юридична література, 2009.
7. Михайлюк В. І. Історія політичної і правової думки в Україні (опорні конспекти). Тернопіль, 2008.
8. Націоналізм. Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ, 2000.
9. Олексик Х. М. Історія вчень про державу і право: конспект лекцій. Ужгород : ЗакДУ, 2010.
10. Салтовський О. І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ сторіччя). Київ : Вид -во Парапан, 2002. 396 с.
11. Трофанчук Г. І. Історія вчень про державу і право: навч. посібник для дистанційного навчання. Київ : Ун-т «Україна», 2004.
12. Хома Н. М. Історія політичних і правових вчень. Львів, 2002.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ІСПИТУ

1. Предмет «Історії політичних і правових вчень». Методи та функції. Періодизація.
2. Особливості формування політичної та правової думки Давнього Єгипту. «Повчення Птахотепа».
3. Політико-правова думка Давнього Вавілону. Закони Хаммурапі.
4. Політико-правова думка Стародавнього Китаю. Конфуціанство. Легізм. Моїзм. Даосизм.
5. Доантична політико-правова думка. Основні її течії в країнах Давнього Сходу (на прикладі Стародавньої Індії).
6. Загальна характеристика політичної та правової думки античної Греції.
7. Політико-правові погляди «Семи мудреців» у Стародавній Греції.
8. Античний просвітницький рух. Софісти.
9. Погляди Платона і Аристотеля на державу і політичний устрій: порівняльний аналіз.
10. Державно-правові вчення Стародавнього Риму.
11. Т. Аквінський про основні засади природного порядку та право опору правителям.
12. Співвідношення виконавчої і законодавчої гілок влади у М. Падуанського. Основні риси суверенітету.
13. Державно-правова концепція ранньобуржуазного періоду. Нікколо Макіавеллі.
14. Політико-правова концепція сильної централізованої монархії. Жан Боден
15. Державно-політичні ідеї Реформації. Мартин Лютер. Основні ідеї його роботи «Про світську владу».
16. Радикальні релігійно-політичні концепції і напрямки політико-правової думки. Жан Кальвін.
17. Концепція розподілу влади. Дж. Локк. Ш.-Л. Монтеск'є.
18. Держава і право у вченнях мислителів Нового часу. Т. Гоббс. Б. Спіноза.

19. Політико-правові концепції представників французького Просвітництва. Ж.-Ж. Руссо. Д. Дідро. П. Гольбах. К. Гельвецій.
20. Державно-правові теорії німецького класицизму. І. Кант, Й. Фихте. Г. Гегель.
21. Державно-правова теорія позитивізму. О. Конт.
22. Ідеї республіканського самоуправління в США. Т. Пейн. Основні ідеї його праці «Здоровий глузд».
23. Політико-правові вчення представників лібералізму. Б. Констан. А. де Токвіль і його праця «Демократія в Америці».
24. Ідеї федералізму в США. Дж. Адамс, А. Гамільтон, Дж. Медісон.
25. Політичні та правові ідеї про демократичну республіку США періоду боротьби за незалежність. Б. Франклін, Т. Пейн, Т. Джефферсон.
26. Ідеї державності періоду Української гетьманської держави. Б. Хмельницький. П. Дорошенко. І. Мазепа.
27. Конституція П. Орлика. Її основні ідеї та значення.
28. Політико-правові концепції Кирило-Мефодіївського товариства. Т. Шевченко. М. Костомаров. П. Куліш. Г. Андрузький.
29. Погляди на державу і права І. Франка.
30. Політико-правові вчення утопічного соціалізму. Ж. Мел'є. Сен-Сімон. Р. Оуен, Ш. Фур'є.
31. Радикально-демократичний рух в Україні. Погляди С. Подолинського, М. Павлика, О. Терлецького.
32. Зародження та розвиток анархізму. Основні погляди на державу і права П. Прудона, М. Бакуніна, П. Кропоткіна.
33. Консервативне державно-правове вчення В. Липинського. «Листи до братів хліборобів»
34. Ліберально-демократичний напрям в українській політико-правовій думці. М. Драгоманов, В. Антонович.
35. Державно-правові концепції федералізму. М. Грушевський. В. Винниченко.
36. Державно-правова ідеологія більшовизму і націонал-комунізму. М. Хвильовий.

37. Концепції українського національного самовизначення. С. Дністрянський.
38. Розвиток націоналістичного напрямку в українській політико-правовій думці.
Д. Донцов. М. Міхновський.
39. Державно-правові концепції фашизму і націонал-соціалізму.
40. Етапи становлення української політико-правової думки.

Рекомендована література

Базова

1. Андрусяк Т. Г. Історія політичних та правових вчень: Лекції. В 2-х ч. Львів, 1997. Т. I. 218 с.; Т. II. 236 с.
2. Андрусяк Т. Г. Історія політичних та правових вчень: Навч. посібник. Львів, 2001. 383 с.
3. Андрусяк Т. Г. Політична та правова думка українського національно-визвольного руху 40-50 років. Республіканець. 1995. № 1–2. С. 40–51
4. Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. Київ : Основні цінності, 2001. 92 с.
5. Гедікова Н. П. Ідейні та політико-правові засади лібералізму: світовий досвід та українська практика: Монографія. Одеса : Оптимум, 2009. 211 с.
6. Голобуцький О. Український політичний рух на Наддніпрянщині кінця XIX – початку XX століття: дослідження. Київ: Смолоскип, 1996. 186 с.
7. Дмитерко Я. Д. Суспільно-політичні та філософські погляди Т. Г. Шевченка. Київ, 1989. 98 с.
8. Євдокименко В. Ю. Суспільно-політичні погляди Панаса Мирного. Київ : АН УРСР, 1955. 95 с.
9. Зарубіжна філософія XX століття. Київ, 1993. 56 с.
10. Зейдлер Г.-Л. Політична думка Стародавнього Світу. Львів, 1958. 118 с.
11. Історія вчень про державу та право [Текст]: посібник для підготовки до іспитів / В. В. Орленко. 2-ге вид., стер. Київ : Вид-во Паливода А. В., 2008. 200 с.
12. Історія вчень про державу і право [Текст]: навч. посібник. Київ : Право, 2009. 312 с.
13. Історія вчень про державу і право [Текст]: підручник для студ. юрид. спец. вищих навч. закл. / І. О. Биля-Сабадаш [та ін.]; ред. Г. Г. Демиденко, О. В. Петришин; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2009. 256 с.

14. Історія вчень про державу і право [Текст]: посіб. для підготовки до іспитів / О. І. Осауленко, А. О. Осауленко, В. К. Гіжевський. Київ : Ліпкан О. С., 2010. 1994 с.
15. Історія вчень про державу і право: у таблицях і дефініціях [Текст]: навч. посібник. / О. В. Зінченко, О. В. Петришин. Харків : Право, 2012. 208 с.
16. Історія вчень про державу і право [Текст] : підруч. для вищ. навч. закл. / О. О. Сердюк, В. В. Соловйов, В. К. Антошкіна. Донецьк : Юго-Восток, 2012. 290 с.
17. Історія вчень про державу і право [Текст]: навч. посібник / О. М. Мироненко, В. П. Горбатенко. Київ : Академія, 2010. 454 с.
18. Історія вчень про державу і право [Текст] переробл. і допов. Київ : Алерта, 2012. 332 с.
19. Історія політичної думки: Підручник. За заг. редакцією Хоми Н. М. Львів : Новий Світ–2000, 2016. 1000 с.
20. История политических и правовых учений / Под общ. ред. О. Э. Лейста. Москва, 1997. 398 с.
21. История политических и правовых учений / Под общ. ред. В. С. Нерсисянца. Москва, 1996. 583 с.
22. Історія держави і права України: навч. посібник для студ. юрид. вузів та фак-тів. Київ : Вентурі, 1996. 208 с/
29. Історія правових та політичних вчень: прогр. навч. курсу. Одеса : ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2010. 72 с.
23. Історія сучасного світу: соціально-політична історія XV–XX століть: навч. посібник. Київ : Вікар, 2003. 96 с.
24. Історія філософії України: Підручник / М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин, І. В. Бичко та ін. Київ, 1994. 112 с.
25. Калинович В. І. Політичні погляди Івана Франка та його товаришів. Львів : Вид-во Львів. Ун-ту, 1967. 119 с.
26. Костицький М. В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції: Вибрані наукові праці. Чернівці, 2008. 108 с.

27. Кузнецов В. І. Філософія права. Історія та сучасність. Київ, 2003. 122 с.
28. Кузьминець О. В. Історія держави і права України: навч. посібник. Київ : Україна, 2000. 236 с.
29. Кульчицький В. С. Історія держави і права України. Львів : Світ, 1996. 119 с.
30. Кухта Б. Л. З історії української політичної думки: текст лекцій. Київ : Генеза, 1994. 211 с.
31. Орач Є. М. Історія політичний і правових вчень. Київ : Атіка, 2005. 213 с.
32. Основи політичної науки: Курс лекцій / за ред. Бориса Кухти. Ч. 1: З історії політичної думки: від стародавності до наших днів. Львів, 1996. Вид-во друге, випр. і доп. Львів, 1997. 234 с.
33. Охримович Ю. Розвиток української національно-політичної думки (від початку ХІХ століття до Михайла Драгоманова). Нью-Йорк, 1965. 213 с.
34. Паславська А. М. Творчість Тараса Шевченка – джерело відродження української державності. Матеріали ІІІ регіональної науковій конференції. Львів, 1997. С. 146–149.
35. Потульницький В. А. Історія української політології: (Концепції державності в українській зарубіжній історично-політичній науці). Київ : Либідь, 1992. 218 с.
36. Рассел Б. Історія західної філософії. Київ, 1995. 211 с.
37. Себайн Дж. Г. Історія політичної думки. Київ : Основи, 1997. 312 с.
38. Сучасна політична філософія. Антологія / Упорядник Янош Кіш. Київ, 1998. 312 с.
39. Черниш А. М. Історія політичних учень в Україні. Одеса : Астропринт, 2005. 54 с.
40. Черниш А. М. Українська державність: від витоків до сучасності. Одеса : Астропринт, 2005. 43 с.
41. Шульженко Ф. П., Наум М. Ю. Історія вчень про державу і право: Курс лекцій / За заг. ред. В. В. Копейчикова. Київ, 2007. 213 с.

Допоміжна

1. Аврелій Марк. Наодинці з собою. Роздуми. Львів: Літопис, 2007. 212 с.
2. Антологія української юридичної думки: В 6 тт. Київ : Видавничий Дім «Юридична книга», 2002. Т. 1: Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права. 321 с.
3. Аристотель. Політика. Київ, 2002. 123 с.
4. Бачинський Ю. Україна Irredenta. Львів, 1900. 123 с.
5. Батлер-Бодун Том. Книга «50 видатних творів. Політика». Київ : КМ-Букс, 2018. 480 с.
6. Винниченко В. Відродження нації. Історія української революції. Київ : Відень, 1920. 154 с.
7. Володимир Мономах. Повчання; Статут Володимира Всеволодовича. Київ, 2006. 131 с.
8. Гаєк Ф. А. Конституція свободи. Львів, 2002. 96 с.
9. Гегель Г. В. Ф. Філософія права. Київ, 1998. 218 с.
10. Гельвецій К. А. Про людину, її розумові здібності та її виховання. Київ, 1994. 189 с.
11. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть? Київ, 1991. 211 с.
12. Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї. Київ, 1991. 213 с.
13. Історія вчень про право і державу: Хрестоматія для юрид. вузів і фак-тів / Уклад., заг. ред. Г. Г. Демиденко. 2-е вид., доп. і змін. Харків, 2002. 289 с.
14. Дністрянский С. Загальна наука права і політики. Львів: Український католицький університет, 2019. 428 с.
15. Історія європейської ментальності/За ред. Петера Дінцельбахера. Львів : Літопис, 2019. 632 с.
16. Кампанелла Т. Місто Сонця. Київ, 1988. 98 с.
17. Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера: Пер. з нім. Київ, 2002. 112 с.

18. Костомаров М. І. Закон Божий (Книга буття українського народу). Київ, 1991. 112 с.
19. Лащенко Р. М. Лекції по історії українського права. Київ, 1998. 112 с.
20. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. Нью-Йорк, 1954. 198 с.
21. Макіавеллі Н. Флорентійські хроніки. Державець. Київ : Основи, 1998. 112 с.
22. Макіавеллі Нікколо. Державотворець. Київ : Арій, 2014. 224 с.
23. Міл Дж. С. Про свободу. Роздуми про представницьке врядування. Київ, 2001. 127 с.
24. Міхновський М. Самостійна Україна. Справа української інтелігенції. Київ, 2007. 185 с.
25. Монтеск'є Ш. Л. Про дух законів. Невичерпність демократії. Київ, 1994. 98 с.
26. Наумкіна С. М. Ноель-Нойман Елізабет. Історія політичної думки : навчальний енциклопедичний словник-довідник для студентів вищ. навч. закл. / За заг. ред. Н. М. Хоми. Львів: Новий Світ – 2000, 2014. С. 483–484 (всього 766 с.)
27. Наумкіна С. М. Оппенгеймер Франц. Історія політичної думки: навчальний енциклопедичний словник-довідник для студентів вищ. навч. закл. / За заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : Новий Світ – 2000, 2014. С. 495–496.
28. Наумкіна С. М. Сучасні «західні» та «східні» революції: класична складова і особливості здійснення. Актуальні проблеми політики: Зб. наукових праць. Вип. 56. Одеса : Фенікс, 2015. С. 173–181.
29. Наумкіна С. М. Модернізаційний розвиток сучасних країн: демократичні та авторитарні проекти. Ціннісний вимір політичної діяльності: сепаратизм та війна як продовження політики: Збірник наукових праць / Редколегія: Ю. М. Бардачов, Ф. Г. Семенченко, Ю. О. Ватуля та ін. Херсон: вид-во ПП Вишемирський В. С., 2016. С. 39–42.
30. Наумкіна С. М. Аналіз основних концепцій ролі моральних чинників у парадигмі політичного розвитку. Науковий часопис. Серія 22: Політичні науки

та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Вип. 1. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. С. 44–49.

31. Ніцше Ф. Так казав Заратустра. Жадання влади. Київ, 1993. 143 с.

32. Олбрайт Мадлен. Фашизм. Засторога. Київ: BookChef, 2019. 372 с.

33. Ортега-і-Гасет Хосе. Бунт мас. Вибрані твори. Київ, 1994. 187 с.

34. Пейн Томас. Права людини. Львів : Літопис, 2000. 256 с.

35. Платон. Держава. Київ, 2000. 125 с.

36. Поппер Карл. Відкрите суспільство та його вороги. У 2-х тт. Київ, 1994.

37. Прокопович Ф. Філософські твори: В 3 тт. Т. 1. Київ, 1979. 193 с.

38. Рікер П. Право і справедливість. Київ, 2002. 212 с.

39. Роттердамський Еразм. Похвала глупості. Київ, 1981. 98 с.

40. Світова історія ХХ століття. Енциклопедичний словник / За ред. Ігора Підкови та Романа Шуста. Львів : Літопис, 2008. 972 с.

41. Сенека Л. А. Моральні листи до Луцілія. Київ, 1996. 123 с.

42. Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія Української конституції. Київ, 1997. 256 с.

43. Спіноза Б. Теологічно-політичний трактат. Харків : Фоліо. 2018. 416 с.

44. Стігліц Джозеф. Глобалізація та її тягар. Київ: Видавництво Києво-Могилянська академія, 2003. 252 с.

45. Токвиль А. Демократія в Америці. Київ, 1994. 413 с.

46. Українські гуманісти епохи Відродження: У 2 ч. Київ, 1995. Ч. 2. 213 с.

47. Філософія стародавнього світу. Київ, 1992. 412 с.

48. Фуллер Л. Мораль права / Пер. з англ. Н. Комарова. Київ, 1999. 192 с.

49. Фукуяма Френсіс. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції. Київ : Наш формат, 2018. 576 с.

50. Фукуяма Френсіс. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії. Київ : Наш формат, 2019. 608 с.

51. Цицерон. Про державу. Київ, 2002. 212 с.

52. Юркевич П. Історія філософії права. Вид-во друге. Київ, 2000. 312 с.

Електронний каталог до курсу «ІППВ»

1. Андрусяк Т. Г. Історія політичних і правових вчень: лекції. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 304 с. URL : <http://politics.ellib.org.ua/pagescat-29.html>
2. Антология мировой политической мысли: в 5 тт. / Нац. обществ.-науч. фонд. Акад. полит. науки; руководитель проекта Г. Ю. Семигин и др.; ред.-науч. совет: пред. совета Г. Ю. Семигин и др. Москва : Мысль, 1997. Т. 1. Зарубежная политическая мысль: истоки и эволюция. 832 с. URL : <http://www.novsu.ru/npe/files/um/1412/bg/shell/arh/antolog/1.htm>
3. Антология мировой политической мысли: в 5 тт. / Нац. обществ.-науч. фонд. Акад. полит. науки; руководитель проекта Г. Ю. Семигин и др.; ред.-науч. совет: пред. совета Г. Ю. Семигин и др. Москва : Мысль, 1997. Т. 2: Зарубежная политическая мысль XX в. 830 с. URL : <http://www.novsu.ru/npe/files/um/1412/bg/shell/arh/antolog/2.htm>
4. Безродний Є. Ф. Історія політичних вчень : навч посібник. Київ : Вид-во «Професіонал», 2006. URL : http://www.ebooktime.net/book_228.html
5. История политических и правовых учений: учебник [Электронный ресурс] / под ред. В. С. Нерсесянца. Москва : НОРМА ИНФРА, 2003. URL : <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-21.html>
6. История политических и правовых учений / под ред. О. Э. Лейста. Москва, 2006. URL : <http://www.alleng.ru/d/jur/jur015.htm>
7. Кирилюк Ф. М. Новітня політологія : навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.]. Київ : Центр навчальної літератури, 2009. 564 с. URL : http://www.cul.com.ua/preview/Politologia_Kiriluk.pdf
8. Макиавеллі Н. Листи і твори. URL : <http://www.vostlit.info/haupt-Dateien/index-Dateien/M.phtml?id=2053> (14.01.2014).
9. Политическая наука: электронная хрестоматия (мультимедийное учебное пособие) / авт. и сост.: Санжаревский И. И.; изд. 4-е, испр. и доп. Тамбов, 2014. URL : <http://read.virmk.ru/>. Название с экрана
10. Романюк А. С. Історія західних політичних вчень: Політичні доктрини XX – початку XXI ст. 2011. 255 с. URL :

http://libfree.com/113864941politekonomiyaistoriya_zahidnih_politichnih_vchen_ro_manyuk_as.html

11. Філософія політики: підручник / авт.-упоряд.: В. П. Андрущенко (кер.) та ін. Київ : Знання України, 2003. 400 с. URL :

http://www.npu.edu.ua!/ebook/book/html/D/ifon_kifi_Filosofiya%20polituku/10.html#ЗМІСТ

12. Электронная библиотека ГУМЕР. URL : <http://www.gumer.info/>

13. Юрчук В. С. Історія політичних і правових учень. Київ, 2010. URL : <http://knigi-URL:uchebniki.com/pravovyyihpoliticheskikh-istoriya/istoriya-politicheskikh-pravovyyih.html>

14. Український соціально-гуманітарний науковий журнал «Людина і політика» (Політологія. Історія. Філософія. Право). Архів журналу з 1999 р., пошук за тематичним рубрикатором. URL : <http://www.lpua.info>.

15. Сайт журналу «Персонал», на сторінках якого розміщені матеріали із історії зарубіжної політико-правової думки. URL : <http://www.personal.in.ua>.

16. Сайт журналу Верховної Ради України «Віче», на сторінках якого розміщені матеріали із історії зарубіжної політико-правової думки. URL : <http://www.viche.info>.

Окремі електронні версії журналів:

1. Comparative Politics. URL : <http://web.gc.cuny.edu/jcp/index.htm>

2. Comparative Political Studies. URL : <http://www.sagepub.co.uk>

3. European Journal of Political Research. URL : <http://www.wkap.nl/prod/j/0304-4130>

4. The Journal of Politics, Texas University. URL : <http://www.utexas.edu/utpress/journals/jjop.html>

5. World Politics, Princeton University. URL : http://muse.jhu.edu/journals/world_politics/

6. Political Science, Stanford University. URL : <http://polisci.annualreviews.org/>

7. American Political Science Review, Michigan University. URL :
<http://www.ssc.msu.edu/~apsr/>
8. Democratisatio. URL : <http://www.frankcass.com/jnls/index2.htm>
9. Дослідження стану свободи в світі («Дім свободи»). URL :
<http://www.freedomhouse.org>
10. Дослідження громадської думки «Євробарометр». URL :
<http://europa.eu.int/comm/dg10/epo/polls.html>

Інформаційні ресурси

1. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського : офіційний сайт. URL :
<http://www.nbuv.gov.ua/>
2. Національна парламентська бібліотека України : офіційний сайт. URL :
<http://nplu.org/>
3. Державна науково-технічна бібліотека України : офіційний сайт. URL :
<http://www.gntb.gov.ua/ua/>

Електроні бази рефератів і наукових доповідей з актуальних проблем історії політико-правових вчень на інформаційних носіях:

1. <http://www.politik.org.ua/>
2. <http://www.politstudies.ru/>
3. <http://politics.ellib.org.ua/>
4. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Index_Polit.php